

Službeno obilježavanje ratne 1991. u Hrvatskoj:

ANALIZA I PREPORUKE

Fondacija Fond za humanitarno pravo

Službeno obilježavanje ratne 1991. u Hrvatskoj:

ANALIZA I PREPORUKE

Beograd, septembar 2024.

Fondacija Fond za humanitarno pravo

Sadržaj

1. UVOD	5
2. RAT U HRVATSKOJ (1991–1995)	7
3. SLUŽBENE POLITIKE PAMĆENJA U HRVATSKOJ	10
4. OBILJEŽAVANJE 30. GODIŠNJICE OD POČETKA RATA U HRVATSKOJ	15
4.1. Centralni položaj branitelja (veterana).....	17
4.2. Uokviravanje rata	23
4.3. Etnička favorizacija u komemoraciji ratnih zločina i stradanja civila.....	30
4.4. Službeni zaborav mirovnih inicijativa.....	36
5. ZAKLJUČAK I PREPORUKE	38
Preporuke za buduće obilježavanje ratne 1991:	40
IZVORI	41

1. Uvod

Dvadeset i devet godina od završetka oružanog sukoba, rat i dalje predstavlja temelj Republike Hrvatske. Hrvatske vlasti su tako posvetile izrazitu pažnju obilježavanju 1991. godine, koja se u Hrvatskoj pamti kao godina otpora „velikosrpskoj agresiji”. Osim što se ovime i dalje održava dominantni narativ po kojem su Hrvatska i Hrvati žrtva i pobjednik rata, ovakva kultura pamćenja etablira nacionalističke politike i odnose moći spram etničkih „drugih”, odnosno manjinske srpske zajednice u Hrvatskoj. Osim politika sjećanja, obrazovni sustav uglavnom ne nudi drugačiju naraciju u udžbenicima povijesti i školskim posjetama lokacija vezanim uz rat koje su inkorporirane u kurikulum. S druge strane, mirovne inicijative ne zauzimaju važno mjesto u politikama sjećanja. Integracija pamćenja mirovnih inicijativa na višoj državnoj razini pomogla bi stvoriti društvo koje je nadišlo podjele oko prošlosti bez njezinog zatiranja i pomoglo u nadilaženju povremenih međuetničkih tenzija u Hrvatskoj i regiji.

Ova studija pruža analizu kako je Hrvatska službeno obilježila 30. obljetnicu početka rata 1991. Studija pruža pregled različitih obljetnica i komemoracija kroz koje se može vidjeti stanje u pogledu službene politike sjećanja iz 2021. godine. Uz analiziranje određenih pozitivnih pomaka, ova studija ukazuje i na određeno nazadovanje, te stagnaciju određenih problematičnih aspekata koji, u više ili manje izmijenjenim oblicima, vuku svoje korijene iz etno-nacionalističkih ideja iz 1990-ih. Na kraju, ova studija nudi preporuke za buduće obilježavanje događaja iz 1991.

Studija pokazuje kako i dalje obilježavanje ratne 1991. ne dopušta ozbiljniji odmak od dominantnog narativa u pogledu ratnih zbivanja i zločina počinjenih nad srpskim stanovništvom. Iako je jezik koji se koristio ublažen i nije sadržavao eklatantne primjere etničkog nacionalizma, te je prisutnost militarističkih elemenata u protokolima smanjena (mada i dalje veterani i vojnici zauzimaju bitno mjesto u protokolu), i dalje se rat obilježavao neprikladno. Tako se u svrhu očuvanja dominantnog narativa koji rat 90-ih sagledava isključivo kroz prizmu „velikosrpske agresije” negiraju aspekti koji upućuju na to da je rat bio, makar dijelom, interni ili građanski rat. Također, u reprodukciji dominantnog narativa, po kojem Hrvati imaju ulogu žrtve, a Srbi agresora, i dalje se, makar posredno, podupiru već postojeći antisrpski sentiment u hrvatskog društvu. Ovo se ogleda u činjenici da su

državni protokoli gotovo u potpunosti propustili obilježiti zločine koje su hrvatske snage počinile nad srpskim civilima od 1991. Ovo ignoriranje traume srpske zajednice će tu istu zajednicu i dalje getoizirati i time dalje održavati postojeći dominantni narativ o ratu izgrađen na etnonacionalizmu. Također, fokusiranjem na ratna zbivanja u protokolima su se skoro u potpunosti ignorirale mirovine inicijative iz tog vremena. Time se miru kao alternativni ne daje adekvatan prostor.

Studija nudi i preporuke: daljnje smanjenje militarističkih elemenata, vojnika i veterana u protokolima; veći naglasak na civilnim žrtvama; važnije mjesto mlađim generacijama u protokolu; isticanje važnosti pomirenja; fokus na društvenim transformacijama, a ne državotvornosti; napuštanje rigidnih definicija o karakteru rata; službeno obilježavanje ratnih zločina počinjenih nad srpskim civilima.

2. Rat u Hrvatskoj (1991–1995)

Kao dio raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) rat u Hrvatskoj počeo je 1991.. U početku je bila riječ o manjim oružanim okršajima između pobunjenih hrvatskih Srba i hrvatske specijalne policije (u Pakracu i Plitvicama u martu). Stanje je kulminiralo u maju, kada su dobrovoljci Srpske radikalne stranke (SRS) i pripadnici srpske paravojne jedinice „Dušan Silni” u Borovom Selu kraj Vukovara iz zasjede ubili 12 hrvatskih policajaca (pritom je jedan srpski dobrovoljac ubijen). Tijekom ljetnih mjeseci oružani sukob je postao otvoreni rat, zahvativši veliki dio hrvatskog teritorija u granicama samoproglašene Srpske Autonomne Oblasti (SAO) Krajine, koja je kasnije preimenovana u Republiku Srpsku Krajinu (RSK). Tijekom ljeta 1991, Jugoslavenska narodna armija (JNA) prometnula se od aktera koji je uspostavljao tampon zone između srpskih pobunjenika i hrvatske policije i novoosnovanog Zbora narodne garde (ZNG) do aktera koji je izravno pomagao srpskim pobunjenicima. JNA je tako prvo pomogla srpske pobunjenike kroz naoružavanje, a uskoro i u koordiniranju akcija. Krajem avgusta, JNA se aktivno uključila u sukob, pomažući Teritorijalnoj obrani (TO), jedinicama RSK i dragovoljcima iz Srbije u zauzimanju sela i gradova (uglavnom u dalmatinskom zaleđu). Od kraja avgusta JNA sudjeluje u organizaciji opsade Vukovara, od septembra započinje direktne artiljerijske i zračne napade, a kasnije i napad tenkovskih i ostalih jedinica, na sam grad, kao i na Dubrovnik, Šibenik, Zadar i druge hrvatske gradove i sela. Do kraja godine, JNA je tako pomogla snagama RSK u zauzimanju velikog teritorija Hrvatske, uz prateći progon i masovne ratne zločine nad nesrpskim stanovništvom. U Vukovaru, čija je obrana pala u novembru 1991, nakon skoro tromjesečne opsade i velikog razaranja grada, srpske snage i JNA počinili su masovne zločine, od kojih se najviše izdvaja likvidacija zarobljenika na Ovčari, dva dana nakon njihove predaje. Uz Vukovar i Ovčaru, masovni zločini počinjeni su nad nesrpskim stanovništvom širom Hrvatske – Baćin, Dalj, Dubrovnik, Joševica, Saborsko, Široka Kula, Škabrnja, Tordinci, Tovarnik, Voćin su samo neki od najvećih.

Kako su se linije razdvajanja ustalile, u januaru 1992. potpisano je primirje između zaraćenih strana, a Hrvatska je ubrzo međunarodno priznata. U narednim mjesecima snage UN

su došle u Hrvatsku kako bi održale mir na zaraćenom području i omogućile povratak nesrpskog stanovništva – koji se nije dogodio. Ovo je rat uvelo u stanje permanentnog nesigurnog mira, uz povremenu artiljerijsku paljbu s obje strane i limitirane vojne operacije s hrvatske strane u cilju zauzimanja strateški važnih lokacija – operacija Miljevački plato u junu 1992, operacija Gusar u januaru 1993 te operacija Medački Džep u septembru 1993. Rat je ušao u svoju završnu fazu nakon što je vodstvo RSK odbilo Plan Z¹, mirovni sporazum kojim je međunarodna zajednica predvidjela integraciju okupiranih područja u sastav Republike Hrvatske, uz davanje vrlo široke političke autonomije srpskoj zajednici na dijelu tadašnje Krajine. Vrlo brzo, u maju 1995, Hrvatska pokreće operaciju „Bljesak”, kojom stavlja pod kontrolu Zapadnu Slavoniju. Nakon toga, u avgustu pokreće najveću operaciju, „Oluju”, kojom stavlja pod kontrolu ostatak teritorija RSK, izuzev teritorija u Istočnoj Slavoniji, Baranji i Zapadnom Srijemu. Završetkom „Oluje” praktički staje otvoreni rat u Hrvatskoj. Hrvatske snage se sad u potpunosti prebacuju u Zapadnu Bosnu (u skladu sa Splitskim sporazumom između Hrvatske i Bosne i Hercegovine), dok je na liniji razgraničenja između hrvatskih snaga i preostalih krajiških snaga u Istočnoj Slavoniji mirno. Ove završne operacije će kulminirati Daytonskim mirovnim sporazumom, kojim će završiti rat na prostoru Bosne i Hercegovine. Paralelno s tim, pod okriljem UN, zaraćene strane u Hrvatskoj potpisale su u novembru 1995. Erdutski mirovni sporazum, čime i službeno završava rat u Hrvatskoj. Ovaj sporazum predvidio je povratak teritorija Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema u sastav Republike Hrvatske kroz prijelaznu dvogodišnju upravu UN.

Pored mnogobrojnih zločina počinjenih od strane JNA, TO, RSK snaga i paravojnih jedinica iz Srbije, hrvatske snage – ZNG, Hrvatska vojska (HV) i jedinice specijalne policije – također su počinile brojne zločine nad srpskim civilima i ratnim zarobljenicima. Izdvajaju se zločini u Karlovcu, Sisku, Osijeku, Gospiću, Paulin Dvoru, Pakracu, Pakračkoj Poljani

1 Hrvatska strana je isto prijedlog sporazuma vidjela kao neprihvatljiv i u suprotnosti s ustavnim okvirom, ali nije javno u potpunosti odbila taj plan, uz opasku kako on može biti početna točka za daljnje pregovore o uvjetima mira. Vidi: Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj, 1990-1995*. (Zagreb: Golden marketing – tehnička knjiga, 2005), 475.

i Vukovaru počinjeni tijekom 1991², te zatvorima Lora, Kuline i Kerestinec počinjenim 1992. Također, tu su i zločini u vidu masovnog razaranja, paleži, pljačke i likvidacija civila zabilježenih tijekom i neposredno nakon većih operacija hrvatskih snaga iz 1993. i 1995: „Medačkog Džepa”, „Bljeska” i „Oluje”.

2 Za više o ovim zločinima nad srpskim civilima i ratnim zarobljenicima, vidi: Tihomir Ponoš, „Sisak 1990. – 1991: ratni zločini nad Srbima”, *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme* 3, no. 2 (2020): 7–72; Srpsko narodno vijeće, „Koranski most”, *Srpsko narodno vijeće*, <https://snv.hr/zlocini/koranski-most/>; Miren Špek, „Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće”, u *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, ur. Vesna Teršelič i Maja Dubljević (Zagreb: Documenta, 2014), 159–89; Mladen Stojanović, „Karakteristični primjeri suđenja za ratne zločine”, u *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, ur. Vesna Teršelič i Maja Dubljević (Zagreb: Documenta, 2014), 65–76; Srpsko narodno vijeće, „Održana komemoracija u Jeminovcu, Pupovac: ‘Jesen 1991. bila je strašna. I za Hrvate i za Srbe’”, *Srpsko narodno vijeće*, <https://snv.hr/odrzana-komemoracija-u-jeminovcu/>; Srpsko narodno vijeće, „Vukovar”, *Srpsko narodno vijeće*, <https://snv.hr/zlocini/vukovar/>.

3. Službene politike pamćenja u Hrvatskoj

Rat 1990-ih u Hrvatskoj je službeno nazvan *Domovinski rat* i smatra se najznačajnijim temeljem hrvatske državnosti zbog činjenica da su se činovi odcjepljenja od SFRJ i međunarodno priznanje dogodili tijekom njegova trajanja. Zbog toga, u javnom diskursu i politikama pamćenja, Domovinski rat ima strukturu državotvornog mita. Kao politički mit, mit o Domovinskom ratu oslonjen je dobrim dijelom na činjenice vezane uz ratna zbivanja koje ukazuju na pojavu velikosrpske politike, podržane, organizirane i dijelom koordinirane od strane tadašnjeg predsjednika Srbije Slobodana Miloševića i ostatka srbijanskog vodstva. Isto tako, taj mit uključuje činjenice koje upućuju na čin međunarodne agresije ili makar uloge Srbije i Jugoslavije; kroz djelovanje JNA i Službe državne bezbjednosti (SDB), što kroz direktan angažman, što kroz opremanje i uvježbavanje srpskih pobunjenika i paravojnih jedinica iz Srbije. Dominantni narativ o Domovinskom ratu prikazuje rat kao „velikosrpsku agresiju”, kojoj se hrvatski narod odupreo, oslobodio okupirani teritorij i izborio pobjedu 1995. U tom smislu, Domovinski rat se vidi kao isključivo obrambeni i oslobodilački rat, u kojem su Hrvatska i Hrvati ujedno i žrtve i pobjednici. Kao simbol žrtve se naročito ističe pad Vukovara, a kao simbol pobjede, oslobodilačka operacija „Oluja”. Ovaj dominantni narativ, široko prihvaćen od završetka rata, izgrađen je pretežito od strane dominantne hrvatske stranke – Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), Katoličke crkve, srednjestrujaških medija i veteranskih³ udruga. Nakon godina reproduciranja ovog mita, on je prihvaćen u gotovo cijelom političkom establišmentu i pretvoren je u službeni

3 Hrvatski veterani se službeno i kolokvijalno nazivaju *braniteljima*, što je također utemeljeno u interpretaciji o ratu 1990-ih kao obrambenom oružanom sukobu. Vidi: Sven Milekić, “A Protest, Coup d’État, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?”, *Politička misao* 59, no. 4 (2022): 220.

narativ tako što je Hrvatski sabor 2000. godine donio Deklaraciju o Domovinskom ratu.⁴ Deklaracijom i kasnijom ugradnjom nekih elemenata tog narativa u izmjene Ustava 2010. godine, konsolidiran je dominantni narativ o Domovinskom ratu.

Međutim, ono što ovaj dominantni narativ čini mitom jest njegova jednodimenzionalnost ili plošnost i „brisanje” elemenata koji mu ne idu u prilog – svega što bi moglo ugroziti ili baciti sumnju na dominantni narativ o ratu, po kojem su Hrvatska i Hrvati isključive žrtve i pobjednici tog oružanog sukoba. Jedna od stvari koje dominantni narativ negira ili makar ignorira su elementi građanskog rata ili internog sukoba. Tako se isključivim fokusom na „velikosrpsku agresiju” ignorira činjenica da je Hrvatska bila dio SFRJ najmanje do 8. oktobra 1991. godine⁵, kada Hrvatski sabor donosi odluku o raskidanju svih državno-pravnih veza sa SFRJ.⁶ U tom smislu, rat se može promatrati kao građanski ili makar interni sukob unutar SFRJ. Isto tako, tijekom cijelog rata, hrvatske vlasti borile su se protiv jedinica hrvatskih Srba, dakle domicilnog stanovništva. Iako je uloga srbijanskih i federalnih političkih, vojnih i obavještajnih vlasti neosporiva, činjenica je da je dio hrvatskih građana uzeo oružje protiv središnjih vlasti.⁷ Isto tako, nakon što pomoć Jugoslavije i

- 4 Deklaracija o Domovinskom ratu donesena je u specifičnom društveno-političkom kontekstu 2000. Zbog početka procesuiranja hrvatskih osumnjičenika za ratne zločine, mnogobrojne veteranske udruge i grupe, uz podršku desnih oporbenih stranaka, prosvjedovali su protiv „kriminalizacije” ili napada na „dignitet” Domovinskog rata. Koalicijska vlast, predvođena Socijaldemokratskom partijom Hrvatske (SDP), pokušala je ostvariti neku vrstu političkog konsenzusa oko rata 1990-ih time što je reafirmirala postojeći ratni narativ. Za Deklaraciju o Domovinskom ratu, vidi: Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora, „Deklaracija o Domovinskom ratu”, *Narodne novine*, 17. 10. 2000, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html; Za društveno-politički kontekst u kojem je donesena Deklaracija, vidi: Snježana Koren, „Korisna prošlost? Ratovi devedesetih u deklaracijama Hrvatskog sabora”, u *Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, ur. Tihomir Cipek (Zagreb: Disput, 2011), 123–55.
- 5 Po nekim interpretacijama za taj datum može se smatrati i 15. januar 1992, kada je Hrvatska međunarodno priznata. Vidi: Žarko Ivković, „Je li Domovinski rat bio i građanski? Jesu li ustaški i partizanski zločini jednaki?”, *Večernji list*, 2. 11. 2019, <https://www.vecernji.hr/vijesti/je-li-domovinski-rat-bio-i-gra-nski-jesu-li-ustaski-i-partizanski-zlocini-jednaki-1356611>.
- 6 Hrvatski sudovi zauzimaju identičnu poziciju pri primjeni Ženevskih konvencija. Tako je Ustavni sud Republike Hrvatske u januaru 2015. ukinuo pravomoćnu presudu Vrhovnog suda protiv Branimira Glavaša za ratne zločine počinjene protiv srpskih civila u Osijeku 1991–1992. Ustavni sud je utvrdio da je Vrhovni sud u donošenju presude trebao primijeniti Dopunski protokol Ženevske konvencije o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba samo za okolnosti do 8. oktobra 1991. Po mišljenju Ustavnog suda, Vrhovni sud trebao je primijeniti Dopunski protokol Ženevske konvencije o zaštiti žrtava međunarodnih sukoba za sve okolnosti nakon 8. oktobra 1991. Vidi: Petar Vidov, „Glavaš: Ukinuti su mi svi segmenti presude za ratni zločin”, *Faktograf*, 2. 8. 2016, <https://faktograf.hr/2016/08/02/branimir-glavas-sud-ratni-zlocin/>.
- 7 Zbog toga su hrvatski Srbi bili optuženi za kazneno djelo oružane pobune, za koju su abolirani 1996. Zakonom o općem oprost. Vidi: Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske, „Zakon o općem oprost”, *Narodne novine*, 27. 9. 1996, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1996_09_80_1390.html.

Srbije slabi 1994. i 1995, vlasti RSK su prepuštene same sebi u ratu protiv Hrvatske. U tom trenu je opet oružani sukob dominantno interni, između hrvatskih Srba i središnjih vlasti, što i rezultira uspješnim operacijama „Bljesak” i „Oluja”. Negiranje ovog aspekta rata je posljedica nekoliko stvari. Prvo, ovime se na određeni način negira građanski status hrvatskim Srbima, koji se tako isključivo portretiraju kao „agresori”, kao netko tko napada stranu im državu. Drugo, iz pozicije ontološke sigurnosti⁸, interpretacija o ratu kao dijelom građanskom (ili unutarnjem) mogla bi ugroziti tu samopredodžbu o obrambenom ratu, koji izaziva emotivne reakcije. U dominantnoj percepciji, interpretacija rata kao međunarodne agresije je nužna jer ona puno jasnije uspostavlja dihotomiju žrtva–počinitelj (agresor, zločinac) nego građanski rat.⁹ Treće, također iz pozicije ontološke sigurnosti, dominantni narativ je fokusiran na međunarodnu agresiju jer se smatra da jedino time Hrvatska može izgraditi svoju poziciju žrtve i utvrditi svoj suverenitet kao država koja je postojala prije agresije. Finalno, glavni problem s prihvaćanjem elemenata građanskog rata nastaje zbog binarnog shvaćanja karaktera rata: ili se rat vidi kao međunarodna agresija ili kao građanski rat. Naravno, moguće da je oružani sukob ima karakter internacionaliziranog građanskog rata i da podjednako sadrži elemente oba ideal tipa.¹⁰

Drugi element koji se ignorira ili poriče u dominantnoj interpretaciji rata 1990-ih je uloga Hrvatske u oružanom sukobu u susjednoj Bosni i Hercegovini. Tako je javnom pamćenju na državnoj razini naglašena uloga Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini iz 1992. i 1994–1995, kada je Hrvatska pomagala bosansko-hercegovačke vlasti u borbi protiv Vojske Republike Srpske (VRS) i JNA. Također, ističe se pozitivna uloga Hrvatske

- 8 Ontološka sigurnost predstavlja potrebu da se ostvari predvidivost i cijelost nečijeg postojanja bez promjena s protekom vremena, koja se ostvaruje kroz rutinizirane odnose s drugima. U kontekstu država u međunarodnim odnosima, države pridaju veliku važnost ontološkoj sigurnosti, odnosno održanju vlastitog identiteta, koji ponekad ide i na vlastitu štetu – kao npr. kad države inzistiraju na nerješavanju određenog sukoba s drugom državom jer se na tome gradi nacionalni identitet. Vidi: Jennifer Mitzen, “Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma”, *European Journal of International Relations* 12, no. 3 (2006): 341–70.
- 9 Činjenica da oružani sukob ima karakter građanskog rata nije povezana s eventualnom odgovornošću za pokretanje rata. Npr. povjesničari su davno najveću odgovornost za pokretanje Španjolskog građanskog rata (1936–1939), kao i masovni teror tijekom i nakon sukoba, pripisali Franciscu Francu. Vidi: Paul Preston, *The Spanish Holocaust: Inquisition and Extermination in Twentieth-Century Spain* (New York: WW Norton & Company, 2012).
- 10 Španjolski građanski rat je opet dobar primjer, gdje je Franco uživao izravnu vojnu pomoć Njemačke i Italije, a Republikanci Sovjetskog Saveza. Također, Mirjana Kasapović je pisala o sličnim političkim neslaganjima koja postoje vezano uz rat u Bosni i Hercegovini (1992–1995). Vidi: Mirjana Kasapović, „Bosna i Hercegovina 1992–1995: građanski rat, izvanjska agresija ili oboje? ”, *Politička misao* 52, no. 2 (2015): 37–61.

u primanju velikog broja bošnjačkih izbjeglica i pomaganje u naoružavanju Armije Bosne i Hercegovine (ABiH) u jednom razdoblju. Pritom se Hrvatska institucionalno brine za veterane Hrvatskog vijeća obrane (HVO)¹¹, odnosno oružanih snaga samoproglašene Hrvatske Republike Herceg-Bosne¹², iako su oboje ustanovljeni mimo državnih institucija međunarodno priznate Bosne i Hercegovine.¹³ Osim što je Herceg-Bosna bila jednako nelegalna paradržavna tvorevina kao i RSK, HVO je, uz logističku i direktnu vojnu pomoć HV, ratovalo protiv ABiH i počinilo mnogobrojne i masovne ratne zločine nad bošnjačkim civilima i ratnim zarobljenicima. Kao što je utvrdilo više presuda pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), Hrvatska je imala aktivnu ulogu u ratu u Bosni i Hercegovini tijekom 1993, kada su činjeni zločini u svrhu etničkog čišćenja Herceg-Bosne, koja bi kasnije bila ili pripojena Hrvatskoj ili bila uskoj konfederaciji s njom. Ovaj bošnjačko-hrvatski oružani sukob, koji je trajao od kraja 1992. do početka 1994, gotovo je kompletno ignoriran ili banaliziran¹⁴ od strane političkih predstavnika Republike Hrvatske, izuzev nekoliko iznimaka.¹⁵ Priznanje uloge Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini ide protiv interpretacije Hrvatske kao isključive žrtve rata 1990-ih, te ju dovodi u vezu s međunarodnom agresijom.

11 Tako je, primjerice, predsjednik Republike Hrvatske Zoran Milanović je u januaru 2021. dodijelio odlikovanja za nekoliko jedinica HVO. Vidi: Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Republike uručio odlikovanja umirovljenim generalima HV-a i postrojbama HVO-a i Specijalne policije MUP-a HR HB”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 15. 1. 2021, <https://www.predsjetnik.hr/vijesti/predsjetnik-republike-urucio-odlikovanja-umirovljenim-generalima-hv-a-i-postrojbama-hvo-a-i-specijalne-policije-mup-a-hr-hb/>.

12 U novembru 1991. politički predstavnici bosanskih Hrvata, pod kontrolom Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine (HDZ BiH), proglasili su Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosnu. Ona je preimenovana u Hrvatsku Republiku Herceg-Bosnu u avgustu 1993.

13 I Republika Hrvatska je priznala Bosnu i Hercegovinu u aprilu 1992.

14 Tako je u novembru 2017. Hrvatski sabor, na inicijativu vladajućeg HDZ-a, održao minutu šutnje za „sve stradale civile, poginule i nestale hrvatske branitelje, kao i sve žrtve ratnih skoba u Hrvatskoj i BiH” povodom samoubojstva Slobodana Praljka tijekom izricanja presude njemu i političkom i vojnom vodstvu Herceg-Bosne u predmetu *Prlić et al.* Osim isticanja hrvatskih žrtava na prvom mjestu, predsjednik Sabora Gordan Jandroković i premijer Andrej Plenković su prije same minute šutnje jasno označili presudu kao moralnu nepravdu i Praljka kao žrtvu, dok su nijekali utvrđene činjenice koje upućuju na masovne zločine koji su počinjeni nad Bošnjacima od strane HVO-a. Vidi: Hina, „SABOR Minuta šutnje za Praljka”, *Nacional*, 30. 11. 2017, <https://www.nacional.hr/sabor-minuta-sutnje-za-praljka/>.

15 U aprilu 2010. predsjednik Republike Hrvatske Ivo Josipović sudjelovao u komemoraciji žrtava Ahmića, sela kraj Viteza, gdje je u aprilu 1993. vojna policija HVO-a ubila 116 bošnjačkih civila. Vidi: Marija Arnautović i Tina Jelin, „Josipović se poklonio bošnjačkim žrtvama u Ahmićima”, *Radio slobodna Evropa*, 15. 4. 2010, https://www.slobodnaevropa.org/a/josipovic_bih_ahmici_posjeta/2012751.html.

I na kraju, dominantni narativ ignorira i banalizira činjenice vezane uz ratne zločine počinjene od strane hrvatskih snaga. Dok se, s jedne strane, službeno pamćenje gradi na masovnim ratnim zločinima koji su planirani i organizirani od strane državnih organa SFRJ i Srbije, s druge strane, tvrdi se da su zločini počinjeni od strane hrvatskih snaga izolirani i individualni incidenti koji nisu prethodno planirani od strane političkog i vojnog vodstva Republike Hrvatske. Čak i kad su ti zločini činjeni po zapovijedima i uz znanje zapovjedništva, kao u slučaju zločina u Sisku i Osijeku, ti se događaji opisuju kao ekscesi. Iako su npr. zločini nad srpskim civilima u Gospiću 1991. činjeni po zapovijedima lokalnog vojnog i političkog vodstva, Vlada i predsjednik Tuđman bili su informirani o njima ubrzo nakon počinjenja. Osim što nisu zaustavili zločine na vrijeme, nisu ništa poduzeli kako bi se procesuirali počinioci.¹⁶ Isto tako, ratni zločini – ubojstva, pljačka, palež i uništavanje imovine – tijekom i, posebice, nakon operacija „Bljesak” i „Oluja” također se pokazuju kao incidentne situacije, koje nisu planirane ili organizirane na višoj razini, nego su djelo pojedinačnih nepoznatih počinitelja, ili zbog želje za osvetom ili koristoljubljem, koje središnje vlasti nisu mogle spriječiti.¹⁷ Eventualno priznavanje da su neki od zločina bili planirani i da su imali svrhu izazivanja straha u srpskom stanovništvu predstavljalo bi – kao i priznavanje stvarne uloge u ratu Bosni i Hercegovini – udarac interpretaciji o Hrvatskoj kao jedinoj žrtvi.

16 Do početka procesuiranja, tzv. „Gospičke skupine”, na čelu s generalom Mirkom Norcem, došlo je tek 2001. uslijed pritiska MKSJ-a u sklopu hrvatskih napora za otvaranje pregovora za pristupanje EU. Za procesuiranje Norca i „Gospičke skupine” te početak suradnje oko procesuiranja (i pokušaja procesuiranja) zločina iz 2000-ih, vidi: Vjeran Pavlaković, „Bolje grob nego rob: Hrvatska i Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju”, u *Hrvatska od osamostaljenja: Rat, politika, društvo, vanjski odnosi*, ur. Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing i Reneo Lukić (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2013), 295–317.

17 Iako su narednih godina hrvatski dužnosnici priznali kako su se mnogobrojni zločini dogodili te ih čak i komemorirali, ostala je interpretacija kako su oni bili eksces, bez planiranja na višoj državnoj razini.

4. Obilježavanje 30. godišnjice od početka rata u Hrvatskoj

Državne institucije (Vlada, Ministarstvo hrvatskih branitelja, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Ministarstvo unutarnjih poslova, Hrvatski sabor, Ured predsjednika Republike Hrvatske) čitavu 2021. godinu posvetile su obilježavanju 30 godina od početka rata u Hrvatskoj.¹⁸ Ovo je uključivalo obilježavanje značajnih bitaka, okršaja, oslobođenja, predaje, stradanja, ratnih zločina i osnivanja vojnih jedinica kroz gotovo čitavu godinu.¹⁹ Ukupno su na visokoj državničkoj razini obilježena 64 različita događaja iz 1991, s tim da su događaji koji nose veći javni značaj obilježeni na nekoliko različitih ceremonijala. Neki od tih važnijih događaja iz 1991. godine su tzv. „Krvavi Uskrs”, okršaj između hrvatske specijalne policije i srpskih pobunjenika na Plitvicama 31. marta, gdje su poginuli policajac Josip Jović (koji se smatra prvim hrvatskim braniteljem stradalim u ratu)²⁰ i pobunjenik Rajko Vukadinović; okršaj u Borovu selu 2. maja, u kojem je stradalo 12 hrvatskih policajaca i troje srpskih pobunjenika, što mnogi smatraju početkom otvorenog rata; dan

18 Prema nekim interpretacijama, rat je počeo 1990, s tzv. „Balvan revolucijom”, kada su naoružani pobunjeni Srbi blokirali ceste u dalmatinskom zaleđu, čime je započela srpska pobuna u Hrvatskoj. Taj isti datum uzima se kao početni datum od kojeg se može steći braniteljski (veteranski) status ukoliko je pojedinac bio pripadnik policijskih jedinica. Usprkos tome, historiografski i politički je konsenzus kako je rat počeo 1991, sa slučajevima prvih okršaja u Pakracu i Plitvicama u martu.

19 Događaji su obilježeni na različite načine, kao što su komemoracije, otkrivanje spomenika, razgovori s veteranima i predstavnicima žrtava, dodjeljivanje odličja zaslužnim pojedincima za djela iz rata, organizacija akademskih simpozija, izložbe, projekcije filmova, maratoni, sportska natjecanja, natjecanja u policijskim vještinama.

20 Iako se Jović obilježava kao prvi poginuli branitelj, u novembru 1990. iz zasede je od strane srpskih pobunjenika ubijen hrvatski policajac Goran Alavanja. S obzirom na njegovo etničko srpsko porijeklo i dokumente koji upućuju na bliskost srpskim pobunjeničkim vlastima, Alavanju se ne smatra hrvatskim braniteljem – iako posthumno, temeljem zakona, ima taj status. Vidi: Ilija Vučur, „Pogibija Gorana Alavanja 23. studenoga 1990: događaj, interpretacije, manipulacije”, *Časopis za suvremenu povijest* 49, no. 3 (2017): 587–607.

kad je osnovan i postrojen ZNG u Zagrebu 28. maja. Centralno mjesto u obilježavanju 30. godišnjice početka rata zauzela je komemoracija obrane i pada Vukovara, s različitim ceremonijalnim aktivnostima koje su krenule od avgusta – kada je 1991. krenuo napad na grad – do 18. novembra, kada je pala obrana grada.²¹

Postojala je određena diskrepancija između govora dužnosnika Vlade (predsjednika, potpredsjednika i ministara), predsjednika Republike i lokalnih političkih dužnosnika (gradonačelnika, načelnika, župana). Dok su svi uglavnom isticali perspektivu rata kao nečeg što je donijelo slobodu, kako bi utemeljili državu koja je danas prosperitetna članica EU i NATO-a, predsjednik Zoran Milanović je ipak više isticao značaj vojske i branitelja, naglašavajući njihovu žrtvu. Istovremeno su dužnosnici Vlade isticali pomirenje, mir i suživot u hrvatskoj demokraciji, koja poštuje ljudska prava²², a lokalni dužnosnici su retoriku često usmjeravali na lokalne prilike, uz djelomično slaganje sa diskursom Vlade. U tom smislu se rat slavi jer je rezultirao samostalnom državom, ali su se ujedno zazivali mir i suživot u modernoj i razvijenoj europskoj državi. Mladi su pozivani na sjećanje na rat, i kao odgovornost za cijenu za slobodu koja je plaćena i kao opomena da se on nikad ne ponovi.²³ Iako je veliki dio tih obilježavanja bio u pobjedničkom duhu, ipak se rat nije slavio militaristički u mjeri u kojoj je to bilo prethodnih godina.

- 21 Aktualna Vlada je 2019. predložila, a Sabor izglasao izmjene Zakona o blagdanima, spomendanima i neradnim danima u Republici Hrvatskoj, temeljem kojih je 18. novembar proglašen za državni neradni praznik nazvan Dan sjećanja na žrtve Domovinskog rata i Dan sjećanja na žrtvu Vukovara i Škabrnje. Vidi: Hrvatski sabor, „Zakon o blagdanima, spomendanima i neradnim danima u Republici Hrvatskoj“, *Narodne novine*, 15. 11. 2019, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_11_110_2212.html.
- 22 Vlada Republike Hrvatske, „Sa zahvalnošću se prisjećamo hrvatskih branitelja koji su prije 30 godina u Pakracu stali u obranu Hrvatske“, *Vlada Republike Hrvatske*, 2. 3. 2021, <https://vlada.gov.hr/vijesti/sa-zahvalnoscu-se-prisjecamo-hrvatskih-branitelja-koji-su-prije-30-godina-u-pakracu-stali-u-obranu-hrvatske/31590>; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica stradavanja mještana Dabra“, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 21. 11. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-stradavanja-mjestana-dabra/3974>.
- 23 Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović na obilježavanju 120. brigade HV-a u Sisku: Želimo mir, slobodu, sigurnost i dobre odnose sa susjedima“, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 1. 9. 2021, <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-na-obiljezavanju-ustrojavanja-120-brigade-hv-a-u-sisku-zelimo-mir-slobodu-sigurnost-i-dobre-odnose-sa-susjedima/>; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica pogibije najmlađe žrtve u Domovinskom ratu“, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 26. 9. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-pogibije-najmladje-zrtve-u-domovinskom-ratu/3939>; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Svečano obilježena 30. obljetnica Bitke za Vukovar“, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 18. 9. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/svecano-obiljezena-30-obljetnica-bitke-za-vukovar/3933>; Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, „Obilježena 30. godišnjica stradanja Škabrnje“, *Ministarstvo obrane Republike Hrvatske*, 18. 11. 2021, <https://morh.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-godisnjica-stradanja-skabrnje/10186>.

Također, ova obilježavanja su korištena kako bi se dužnosnici pozicionirali spram svojih političkih oponenta i pridobili simpatije glasača. U svojem otvorenom političkom sukobu, dužnosnici Vlade i, naročito, predsjednik Milanović koristili su govore kako bi se međusobno obračunavali.²⁴ Milanović je pritom često pokušavao pridobiti simpatije vojske (oko čega je imao sukob s Vladom) i veterana, pokazujući se kao onaj koji brine i razumije njihove potrebe, želje i frustracije. Također, prebacivao je fokus na srpsku zajednicu u Hrvatskoj, odnosno na Samostalnu demokratsku srpsku stranku (SDSS), koalicijskog partnera u Vladi HDZ-a, kojem je želio nanijeti političku štetu.

4.1. Centralni položaj branitelja (veterana)

U obilježavanju događaja iz 1991. značajno mjesto daje se vojnicima i policajcima koji su sudjelovali u obrani države, a koji se i jedni i drugi smatraju braniteljima. Tako su, od ukupno 64 ranije navedena događaja, visoki državni dužnosnici obilježili ukupno 28 obljetnica osnutka različitih rodova vojske i policijskih i vojnih jedinica. Kao vrhovni zapovjednik oružanih snaga, predsjednik Milanović posvetio je posebnu pažnju obljetnicima jedinica ZNG, HV i specijalne policije. Tako je osobno prisustvovao obilježavanju ili primio predstavnike čak 19 jedinica i nekoliko udruga veterana.²⁵ Predsjednik Milanović je također obilježio osnivanje HV-a, kopnene vojske, ratnog zrakoplovstva i mornarice te se našao s predstavnicima Udruge branitelja i veterana Vojne policije iz Domovinskog rata kako bi obilježio 30 godina od osnivanja vojne policije. Tijekom ovih i drugih prilika, predsjednik Milanović je odlikovao čitave jedinice i brojne druge umirovljene zapovjednike.

24 Iako van službenog protokola, u razgovoru s predstavnicima medija, premijer Plenković je optužio predsjednika Milanovića da politizira vojsku. Vidi: Vlada Republike Hrvatske, „Plenković na obljetnici osnutka 3. gardijske brigade 'Kune': Da nije bilo njihove žrtve, ne bi bilo hrvatske slobode“, *Vlada Republike Hrvatske*, 29. 4. 2021, <https://vlada.gov.hr/vijesti/plenkovic-na-obljetnici-osnutka-3-gardijske-brigade-kune-da-nije-bilo-njihove-zrtve-ne-bi-bilo-hrvatske-slobode/31995>; Ministar obrane Mario Banožić je tijekom obilježavanja pada Vukovara rekao kako rat 1990-ih ne može biti podloga za političko djelovanje. Vidi: Vlada Republike Hrvatske, „Banožić: Domovinski rat ne može biti podloga za političko djelovanje“, *Vlada Republike Hrvatske*, 18. 11. 2021, <https://vlada.gov.hr/vijesti/banozic-domovinski-rat-ne-moze-biti-podloga-za-politicko-djelovanje/33400>.

25 Milanović je također prisustvovao obilježavanju 30. obljetnice uspostave Policijske postaje Kijevo u aprilu 1991, koja se ubrzo našla u okruženju JNA. Vidi: Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović na obilježavanju 30. obljetnice uspostave Policijske postaje Kijevo“, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 28. 4. 2021, <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-na-obiljezavanju-30-obljetnice-uspostave-policijske-postaje-kijevo/>.

Sve obljetnice događaja iz 1991, i drugi događaji iz rata 1990-ih militarizirani²⁶ su u smislu da su organizirani po vojnim protokolima.²⁷ U tim protokolima, uz državne dužnosnike, centralno mjesto zauzimaju parade ratnih zastava i vojnika, počasne naoružane garde, pokazne vježbe vojnih i specijalnih policijskih jedinica, uz prisutnost pripadnika vojnih i policijskih postrojbi koje su sudjelovale u tom konkretnom događaju.²⁸ Tijekom obilježavanja osnivanja vojnih i policijskih jedinica, u razgovorima s veteranima i obilježavaju uspostave različitih rodova vojske, najviši državni dužnosnici su govorili o njihovim zaslugama s najvećim poštovanjem. Tako je, prema riječima predsjednika Milanovića, Hrvatska vojska najzaslužnija što se hrvatski san ostvario u punoj neovisnosti.²⁹ Herojska intonacija prati obilježavanje događaja, pa su veterani (branitelji) viđeni kao heroji, kao oni koji su „krvlju

- 26 Obilježavanja državnih praznika i događaja iz rata vuku svoje korijene još iz 1990-ih. Tako je pet godina hrvatske državnosti (obilježavanje konstituiranja prvog višestranačkog Sabora i formiranja Vlade iz 1990) obilježeno uz veliku vojnu paradu na zagrebačkom Jarunu. Parada se odvijala u kontekstu obnovljenih sukoba u Hrvatskoj 1995, samo četiri tjedna nakon uspješne operacije „Bljesak”. Prema samom redatelju ceremonije, Krešimiru Dolenčiću, parada je služila demonstraciji vojne sile uoči konačne oslobađajuće akcije „Oluja”, samo dva mjeseca kasnije. Vidi: Iva Rebac, „To je bio uvod u akciju Oluja: Hrvatska je na Jarunu te 1995. pokazala svu svoju vojnu moć”, *24 sata*, 30. 5. 2021, <https://www.24sata.hr/news/to-je-bio-uvod-u-akciju-oluja-hrvatska-je-na-jarunu-te-1995-pokazala-svu-svoju-vojnu-moc-764874>; Vrhunac militarističkog obilježavanja događaja iz rata u recentnijem periodu je velika vojna parada organizirana povodom 20. obljetnice „Oluje”. Tadašnja parada organizirana je u centru Zagreba, gdje su vojne snage prodefilirale Ulicom grada Vukovara. Parada je organizirana u kontekstu predizbornog natjecanja između vladajuće koalicije i HDZ-a, višemjesečnog prosvjeda veterana ispred Ministarstva i otvorenog sukoba između premijera Zorana Milanovića i predsjednice Kolinde Grabar-Kitarović. U tom smislu je parada u Zagrebu, koju je zagovarala Vlada, iskorištena u političkom natjecanju s oporbom i predsjednicom, koji su zagovarali tradicionalnu ceremoniju u Kninu. Parada je predstavljala pokušaj centrističkih i socijal-demokratskih stranaka u stjecanju monopola nad nacionalističkom politikom sjećanja. Vidi: Zeljavalybi, „Svečani mimohod povodom 20. godina VRO Oluja (04.08.2015.)_kompletni TV prijenos”, *YouTube*, 25. 9. 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=GIVOGJR6YCc>. Iste godine, nakon vojne parade u Zagrebu, nacionalistički i desničarski ispadi, govor mržnje i iskazivanje ustaških simbola obilježili su proslavu 20 godina „Oluje” u Kninu. Vidi: Sven Milekić, „Od Bleiburga do Knina”, *Novosti*, 10. 8. 2015, <https://www.portalnovosti.com/od-bleiburga-do-knina>.
- 27 Uz vojni protokol, svi događaji koji su obilježeni na visokoj državnoj razini uključivali su i vjersku ceremoniju, obično u vidu svete mise i propovjedi u sklopu Rimokatoličke crkve.
- 28 Militariziranost protokola vidjela se i u izboru glazbenih sastava. Tako je za obilježavanje 30. obljetnice bitke za Vukovar – koju su organizirala ministarstva hrvatskih branitelja, obrane i unutarnjih poslova, u suradnji s lokalnom županijskom i gradskom vlašću – izabrana Opća opasnost, sastav koji su lokalni veterani osnovali tijekom rata i koji svira domoljubne pjesme s ratnom tematikom. Vidi: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, „Program obilježavanja 30. obljetnice Bitke za Vukovar”, *Ministarstvo obrane Republike Hrvatske*, 14. 9. 2021, <https://www.morh.hr/program-obiljezavanja-30-obljetnice-bitke-za-vukovar/>.
- 29 Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović: Hrvatska vojska je omogućila da se hrvatski san konačno ostvari u punoj neovisnosti”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 28. 5. 2021, <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-hrvatska-vojska-je-omogucila-da-se-hrvatski-san-konacno-ostvari-u-punoj-neovisnosti/>.

obranili i oslobodili” Hrvatsku.³⁰ Osim što su branitelji personifikacija pobjede, oni ujedno simboliziraju i žrtvu koju su podnijeli za slobodu i neovisnost Hrvatske.³¹ Na tom tragu, Vlada je 2021. po prvi puta na visokoj razini obilježila bitku za Vukovar (obilježeno u septembru, mjesecu u kojem su počeli žestoki napadi JNA na grad), a ne samo pad obrane grada, tradicionalno obilježavan u novembru.³²

Protokolarni događaji počeli su u martu 2021. s obilježavanjem prvog oružanog okršaja između hrvatske policije i srpskih pobunjenika u Pakracu. Tamo je predsjednik Vlade Andrej Plenković održao centralni govor, u kojem je poseban naglasak stavio na zahvalnost koju Hrvatska ima za svoje branitelje i njihovu žrtvu.³³ Žrtva branitelja posebno je naglašena u komemoraciji stradavanja policajca Jovića na Plitvicama u martu 1991, kojeg

- 30 Plaćanje slobode „visokom cijenom” i „krvlju”, izborne „u ognju i maču, paklu bitke” bili su česti motiv u obilježavanju događaja iz 1991. Vidi: Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena je 30. godišnjica 83. samostalnog zagrebačkog dobrovoljačkog bataljuna HV”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 11. 10. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezana-je-30-godisnjica-83-samostalnog-zagrebackog-dobovoljackog-bataljuna-hv-a/3946>; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „30. obljetnica stradavanja mještana Široke Kule i okolnih mjesta”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 13. 10. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/30-obljetnica-stradavanja-mjestana-siroke-kule-i-okolnih-mjesta/3949>; Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović: Hrvatska može biti mirna jer je čuva Hrvatska vojska”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 28. 5. 2021, <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-hrvatska-moze-biti-mirna-jer-je-cuva-hrvatska-vojska/>; Vlada Republike Hrvatske, „Hrvatska vojska bila je i ostaje jamac sigurnosti i stabilnosti hrvatske države i postojan čuvar našega naroda”, *Vlada Republike Hrvatske*, 28. 5. 2021, <https://vlada.gov.hr/vijesti/hrvatska-vojska-bila-je-i-ostaje-jamac-sigurnosti-i-stabilnosti-hrvatske-drzave-i-postojan-cuvar-nasega-naroda/32220>; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Ministar Medved s majkom poginulog branitelja otkrio spomen-obilježje hrvatskim braniteljima u Josipdolu”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 23. 7. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/ministar-medved-s-majkom-poginulog-branitelja-otkrio-spomen-obiljezje-hrvatskim-braniteljima-u-josipdolu/3910>.
- 31 Vlada Republike Hrvatske, „Žrtva hrvatskih branitelja dala je slobodu, ponos i državu, a na nama je da je njegujemo i jačamo”, *Vlada Republike Hrvatske*, 28. 5. 2021, <https://vlada.gov.hr/vijesti/zrtva-hrvatskih-branitelja-dala-je-slobodu-ponos-i-drzavu-a-na-nama-je-da-je-njegujemo-i-jacamo/32211>; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica ubojstva 12 hrvatskih redarstvenika u Borovu Selu”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 2. 5. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezana-30-obljetnica-ubojstva-12-hrvatskih-redarstvenika-u-borovu-selu/3873>; Ovaj istovremeni status pobjednika i žrtve je način na koji se Hrvatska pozicija iz 1990-ih interpretira u hrvatskoj politici sjećanja. U Hrvatskoj se tako 1990-ih konstruirao narativ po kojem je Hrvatska žrtva „velikosrpske agresije”, od koje se obranila i oslobodila vlastitim snagama – iako su Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem vraćeni s pomoću UN-ove prijelazne vlasti. U tom smislu je Hrvatska jedina postjugoslavenska država u kojoj se takav narativ konstruirao. Vidi: Dejan Jović, *Rat i mit: Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj* (Zagreb: Fraktura, 2017), 36–7.
- 32 Vlada Republike Hrvatske, „Herojska Bitka za Vukovar zalog je i nadahnuće budućnosti okrenutoj Hrvatskoj”, *Vlada Republike Hrvatske*, 18. 9. 2021, <https://vlada.gov.hr/vijesti/herojska-bitka-za-vukovar-zalog-je-i-nadahnuce-buducnosti-okrenutoj-hrvatskoj/32965>.
- 33 Vlada Republike Hrvatske, „Sa zahvalnošću se prisjećamo hrvatskih branitelja”.

se smatra prvim poginulim braniteljem u ratu.³⁴ Na komemoraciji je tako predsjednik RH Milanović govorio o „hrabrosti koja je graničila s ludilom”, a branitelji su ovoj akciji na Plitvicama prikazani kao malobrojni i slabo opremljeni neprofesionalci, nevični oružju, koji su se suprotstavili nadmoćnom neprijatelju.³⁵ Sličnu retoriku o hrabrosti i ludosti branitelja Milanović je upotrijebio u aprilu prilikom obilježavanja 30. obljetnice uspostave policijske postaje Kijevo³⁶ i ustrojavanja 3. gardijske brigade „Kuna” u Vinkovcima³⁷. Branitelji su bili u fokusu komemoracija i obilježavanja događaja iz rata na visokoj državnoj razini (uz gotovo redovito prisustvo Milanovića) te su državnici često naglašavali kako će se s dignitetom odnositi prema braniteljima i o njima i dalje skrbiti.³⁸ Važnost branitelja i državne skrbi za njih se povezivala sa hrvatskom obrambenom politikom danas, ulaganjem u modernizaciju i opremanje vojske, kao i sudjelovanjem hrvatskih oružanih snaga u međunarodnim misijama.³⁹

- 34 Osim Jovićeve pogibelji, još su individualne pogibelji dva branitelja (vojnika iz rata) komemorirana na visokoj razini. Prvi je jedan od zapovjednika obrane Vukovara Blago Zadro, koji je stradao u borbama blizu Trpinjske ceste u oktobru 1991. Drugi je pilot JNA Rudolf Perešin, koji je sa jugoslavenskim „migom” prebjegao u Austriju kako ne bi ratno djelovao po Hrvatskoj. Stradao je tijekom operacije „Bljesak” u maju 1995. Vidi: Vlada Republike Hrvatske, „Medved i Banožić na obilježavanju 30. obljetnice pogibije general-bojnika Blage Zadre”, *Vlada Republike Hrvatske*, 16. 10. 2021., <https://vlada.gov.hr/vijesti/medved-i-banozic-na-obiljezavanju-30-obljetnice-pogibije-general-bojnika-blage-zadre/33180>; Vlada Republike Hrvatske, „Vječno smo zahvalni Rudolfu Perešinu na herojstvu i žrtvi koju je podnio za našu domovinu”, *Vlada Republike Hrvatske*, 25. 10. 2021., <https://vlada.gov.hr/vijesti/vjecno-smo-zahvalni-rudolfu-peresinu-na-herojstvu-i-zrtvi-koju-je-podnio-za-nasu-domovinu/33227>.
- 35 Ministarstvo unutarnjih poslova, Ravnateljstvo policije, „Obilježena 30. obljetnica akcije 'Plitvice' i pogibije Josipa Jovića, prvog hrvatskog redarstvenika”, *Ministarstvo unutarnjih poslova*, 31. 3. 2021., <https://policija.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-akcije-plitvice-i-pogibije-josipa-jovica-prvog-hrvatskog-redarstvenika/5313>.
- 36 Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović na obilježavanju 30. obljetnice”.
- 37 Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik u Vinkovcima poručio susjedima: Moramo razgovarati o nestalima, preko toga ne možemo prijeći”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 29. 4. 2021., <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-u-vinkovcima-porucio-susjedima-moramo-razgovarati-o-nestalima-preko-toga-ne-mozemo-prijeci/>.
- 38 Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica akcije 'Plitvice'”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 31. 3. 2021., <https://branitelji.gov.hr/print.aspx?id=3854&url=print>; Vlada Republike Hrvatske, „Sa zahvalnošću se prisjećamo hrvatskih branitelja”.
- 39 Vlada Republike Hrvatske, „Žrtva hrvatskih branitelja”; Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović poručio 'Gromovima': Pri odlasku Hrvatske vojske u međunarodne misije uvijek ćemo voditi računa o hrvatskim interesima”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 14. 5. 2021., <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-porucio-gromovima-pri-odlasku-hrvatske-vojske-u-medunarodne-misije-uvijek-cemo-voditi-racuna-o-hrvatskim-interesima/>.

Ovakvi govori su pokazali kako se prošlost može koristiti za svrhu promocije ciljeva u sadašnjosti i budućnosti. Posebno su ovakvi govori bili važni za legitimaciju ulaganja u vojsku, obrambeni i sigurnosni sustav, što uključuje i nabavku oružja.⁴⁰ U svojim govorima, dužnosnici i veterani su naglašavali izravnu vezu između djelovanja vojnih jedinica u ratu 1990-ih i danas, kada je Hrvatska dio NATO-a.⁴¹ U svojim govorima na obilježavanju događaja iz 1991, predsjednik Milanović je posebno naglašavao važnost snažne vojske za današnju Hrvatsku.⁴² Na proslavi 30. obljetnice osnutka gardijske brigade „Gromovi“, Milanović je rekao kako su ulaganja u vojsku i naoružanje potrebna, jer Hrvatska želi dobro plaćenu vojsku.⁴³ Kako je objasnio na 30. godišnjicu postrojavanja ZNG-a, hrvatska vojska proizlazi iz hrvatskog naroda i kao takva je temelj hrvatske države. Prema Milanoviću, Hrvatska može biti mirna, jer je čuva hrvatska vojska, koju predsjednik smatra „svetinjom“.⁴⁴ Osim ulaganja u vojsku i obrambeni sustav, ovakvim govorima hrvatski dužnosnici su legitimirali i dugogodišnje državne politike prema veteranima,

40 Vlada Republike Hrvatske, „Hrvatska vojska bila je i ostaje jamac sigurnosti“; Vlada Republike Hrvatske, „Vojnici, Hrvatska je na vas ponosna!“.

41 Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, „U Kninu dodijeljene crvene beretke novim pripadnicima 3. mb Pauci“, *Ministarstvo obrane Republike Hrvatske*, 28. 4. 2021, <https://morh.gov.hr/vijesti/u-kninu-dodijeljene-crvene-beretke-novim-pripadnicima-3-mb-pauci/9590>; Vlada Republike Hrvatske, „Hrvatska vojska bila je i ostaje jamac sigurnosti“.

42 Milanovićev naglasak na veteranima i vojsci treba shvatiti u kontekstu njegovog sukoba s tadašnjim ministrom obrane Mariom Banožićem i Vladom oko kontrole nad oružanim snagama i obavještajnim agencijama. Milanović je, kao službeno nestranački dužnosnik (prema Ustavu RH predsjednici Republike moraju zamrznuti svoje članstvo u političkoj stranci), zagovarao depolitizaciju vojske, koja je, po njegovoj interpretaciji, uzurpirana od HDZ-a. Tako je i tijekom dodjele odlikovanja sudionicima akcije „Plitvice“ iz marta 1991. godine Milanović poručio da će kao vrhovni zapovjednik Hrvatske vojske voditi politiku koja nije stranačka. Vidi: Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović uručio odlikovanja sudionicima akcije 'Plitvice'“, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 30. 3. 2021, <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-urucio-odlikovanja-sudionicima-akcije-plitvice/>. Za više o Milanovićevom sukobu s Vladom oko upravljanja vojskom, vidi: Oxford Analytica, „Croatia's Political Feud Has Foreign Policy Fallouts“, *Oxford Analytica Daily Brief*, 18. 5. 2022, <https://dailybrief.oxan.com/Analysis/DB270254/Croatias-political-feud-has-foreign-policy-fallouts>.

43 Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović odlikovao pripadnike 'Gromova' i poručio: Naš je cilj da Hrvatska vojska bude dobro plaćena i modernizirana“, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 11. 5. 2021, <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-odlikovao-pripadnike-gromova-i-porucio-nas-je-cilj-da-hrvatska-vojska-bude-dobro-placena-i-modernizirana/>. Korištenje termina *svetinja* u vezi s ratom 1990-ih pokazatelj je ukorijenjenosti nacionalističkog diskursa u političkom establišmentu. Kao izvorno diskurs desnice i HDZ-a, rat 1990-ih se često proziva svetinjom kako bi se tabuizirala rasprava i odbacila svaka kritika kao blasfemična. Vidi: Jović, *Rat i mit*, 22, 33, 196, 199, 200.

44 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović: Hrvatska može biti mirna“; Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović: Hrvatska vojska proizlazi iz hrvatskog naroda i jedan je od temelja hrvatske države“, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 28. 5. 2021, <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-hrvatska-vojska-proizlazi-iz-hrvatskog-naroda-i-jedan-je-od-temelja-hrvatske-drzave/>.

koji uživaju razvijeni sustav skrbi, koji uključuje mnogobrojna prava i benefite: mirovine, porezne olakšice, razne socijalne naknade, posebnu zdravstvenu skrb (pogotovo za ratne invalide).⁴⁵

Same veteranske (braniteljske) udruge, koje su predstavljale vojne i policijske jedinice koje su sudjelovale u ratnim događanjima, bile su uvijek prisutne tijekom protokolarnog dijela obilježavanja, te su njihovi predstavnici u nekim prilikama držali govore.⁴⁶ Iako su dužnosnici isticali veterane kao nosioce istine o ratu 1990-ih i kao jedine „autentične svjedoke ... stvaranja domovine”⁴⁷, većina ovih govora svodila se na ukratko prepričavanje događaja koji se obilježavaju, iz perspektive sudionika.⁴⁸ Međutim, u nekim prilikama, veteranski predstavnici su u svojim govorima reproducirali dominantni i službeni narativ o ratu 1990-ih, uz upotrebu metafora i posebno emocionalno nabijenog jezika, po čemu je njihova retorika nalikovala onoj državnih dužnosnika. Veterani su, osim mikroperspektive, često reproducirali mitologem rata 1990-ih – pojednostavljenu političku interpretaciju kompleksnih povijesnih događaja. U tim jednodimenzionalnim pričama, narodi djeluju kao jedno tijelo s jednom voljom koje stremi jednom cilju. Tako je prilikom obilježavanja 30. obljetnice uspostave policijske postaje u Kijevu kraj Knina, bivši zapovjednik obrane i predsjednik lokalne veteranske udruge Marinko Čavka izjavio kako je najveći značaj događaja da su branitelji mjesta došli 1991. tu, to što su rekli: „Ovo je Hrvatska” i navijestili volju hrvatskog naroda za uspostavom vlastite države.⁴⁹ Za Antu Deura, veteranskog vođu

45 Čak i šire od toga, dužnosnički govori su povezivali odlučnost u ratu sa sličnom odlučnošću aktualne Vlade da se nosi s pandemijom bolesti COVID-19 i posljedicama razornih potresa. Vidi: Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Svečano obilježena 30. obljetnica obrane Zadra”.

46 U obilježavanju nekih ratnih događaja, kao što su obilježavanja stradanja mještana Saborskog i široke Kule, centralno mjesto u protokolu, doduše bez govora, dano je civilnim žrtvama rata. Vidi: Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. godišnjica stradanja Saborskog u Domovinskom ratu”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 12. 11. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-godisnjica-stradanja-saborskog-u-domovinskom-ratu/3965>; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „30. obljetnica stradanja mještana Široke Kule”.

47 Vlada Republike Hrvatske, „Banožić: Domovinski rat ne može biti podloga za političko djelovanje”; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Svečano obilježena 30. obljetnica obrane Zadra”; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Na šibenskoj Tvrđavi sv. Mihovila završeno obilježavanje 30. obljetnice Spomendana Rujanskog rata”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 23. 9. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/na-sibenskoj-tvrđavi-sv-mihovila-završeno-obilježavanje-30-obljetnice-spomendana-rujanskog-rata/3936>.

48 Vlada Republike Hrvatske, „Božinović: Hrvatska policija odigrala je ključnu ulogu u Domovinskom ratu”, *Vlada Republike Hrvatske*, <https://vlada.gov.hr/vijesti/bozinovic-hrvatska-policija-odigrala-je-kljucnu-ulogu-u-domovinskom-ratu/32021>.

49 Lidija Grubašić, „Obilježena 30. obljetnica uspostave Policijske postaje Kijevo”, *HRT*, 28. 4. 2021, <https://radio.hrt.hr/radio-kin/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-uspostave-policijske-postaje-kijevo-3653551>.

i saborskog zastupnika, kako je izrekao u svojem govoru tijekom obilježavanja bitke za Vukovar, bez žrtve vukovarskih branitelja ne bi bilo ni samostalne hrvatske države.⁵⁰ Sličnu fatalističku interpretaciju važnosti pojedine bitke je na obilježavanju bitke za Trokut u Zapadnoj Slavoniji u oktobru ponovio i umirovljeni general Rudi Stipčić, kada je rekao da bi izostanak poginulih iz te bitke rezultirao gubitkom rata.⁵¹

U drugim prilikama, predstavnici braniteljskih udruga i vojnih i policijskih jedinica koje su sudjelovale u određenom događaju, iskoristili su svoje govore za kritiku i obračun s političkim elitama. Tako je u septembru, prilikom obilježavanja bitke za Vukovar, zapovjednik obrane grada Branko Borković rekao kako Hrvatska nije „slučajna država” – čime se vrlo jasno i cinično referirao na sintagmu koju je svojedobno upotrijebio Milanović kada je bio premijer.⁵² U drugoj prilici je Slavko Butorac, bivši zapovjednik Antiterorističke jedinice Lučko, koja je sudjelovala u akciji na Plitvicama u martu 1991, zahvalio Milanoviću na odlikovanju i što „nije zaboravio zaboravljene”.⁵³

4.2. Uokviravanje rata

Kroz retoriku korištenu na obilježavanju događaja iz 1991. godine, posredovano medijima, stvoreni su specifični interpretacijski okviri kroz koje se evocira sjećanje na rat, u skladu s ranije navedenim dominantnim narativom. Tako je rat po svojem karakteru opisan kao

50 Hina, „U Vukovaru obilježena 30. obljetnica Bitke za Vukovar”, *NI*, 18. 9. 2021, <https://n1info.hr/vijesti/u-vukovaru-obiljezena-30-obljetnica-bitke-za-vukovar/>.

51 Edi Kirschenheuter, „30 godina od bitke na Trokutu”, *Radio Samobor*, 29. 10. 2021, <https://www.radiosamobor.hr/2021/10/29/30-godina-od-bitke-na-trokutu/>.

52 Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Svečano obilježena 30. obljetnica Bitke za Vukovar”; Milanović je sintagmu „slučajne države” izrekao 2012. u kontekstu kritike stihijske poljoprivredne politike, prepuštene slučaju. Ta se sintagma kasnije dekontekstualizirala kako bi se Milanoviću imputiralo da je on rekao da je Hrvatska slučajna država. Vidi: Petar Vidov, „Što je Milanović doista govorio o slučajnoj državi i građanskom ratu?”, *Faktograf*, 15. 1. 2020, <https://faktograf.hr/2020/01/15/sto-je-milanovic-doista-govorilo-o-slucajnoj-drzavi-i-gradanskom-ratu/>. Izjave veteranskih lidera uvijek treba uzeti u kontekstu postojanja interesnih odnosa između veteranskih udruga i HDZ-a. U trenutku kada je Borković ovo rekao, predsjednik Milanović je bio u otvorenom političkom sukobu s HDZ-ovom Vladom i premijerom Plenkovićem. O postojanju interesnih odnosa između HDZ-a i veteranskih udruga, vidi: Milekić, “A Protest, Coup d’État”; Danijela Dolenc i Daniela Širinić, “Mobilizing Against Change: Veteran Organizations as a Pivotal Political Actor”, u *Ruling by Other Means: State Mobilized Movements*, ur. Grzegorz Ekiert, Elizabeth Perry i Xiaojun Yan (Boston: Cambridge University Press, 2020), 239–60.

53 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović uručio odlikovanja sudionicima akcije 'Plitvice’”.

rat za obranu hrvatske domovine i naroda od agresije i ostvarenje hrvatske slobode. Na obilježavanju obrane Zadra, potpredsjednik Vlade i ministar hrvatskih branitelja Tomo Medved definirao je rat 1990-ih kao „pravedan, legitiman, obrambeni i oslobodilački”, kada su hrvatske snage obranile i oslobodile „međunarodno priznatu hrvatsku državu” i „obranile demokraciju”.⁵⁴ U tom smislu je Plenković prvi oružani okršaj u Pakracu, koji se dogodio u martu 1991, okarakterizirao kao kršenje hrvatskog Ustava iz 1990. i podriivanje ustavnog poretka, državnih institucija i demokratski izabrane vlasti. Plenković je pritom, uz „vojnu agresiju” upotrijebio termin „oružana pobuna”, koji nije dominirao u obilježavanju rata u prethodnim desetljećima.⁵⁵ Uz oružanu pobunu, hrvatski dužnosnici su se često na srpske pobunjenike referirali kao na „teroriste” – u skladu s dominantnim diskursom u medijima i političkim govorima kada su se ti događaji odvijali u prvom dijelu rata 1991. godine, prije razbuktavanja oružanog sukoba krajem godine.⁵⁶ Ovaj legalistički okvir, s naglašavanjem rušenja demokratskog poretka, prijašnjih godina je bio manje prisutan, dok su dominirale nacionalističke interpretacije. Isti ovaj okvir je korišten i za interpretaciju akcije na Plitvicama, koja spada u prve oružane okršaje u ratu.⁵⁷

Međutim, postojali su i drugi, međusobno kompatibilni, interpretacijski okviri kroz koje se komunicirao diskurs o ratu 1990-ih tijekom obilježavanja događaja iz 1991. Rat je imao dominantni okvir državotvornosti, odnosno stvaranja neovisne i suverene države,

54 Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Svečano obilježena 30. obljetnica obrane Zadra”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 6. 10. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/svecano-obiljezana-30-obljetnica-obrane-zadra/3943>.

55 Vlada Republike Hrvatske, „Sa zahvalnošću se prisjećamo”; Vlada Republike Hrvatske, „Plenković: Vukovar je Hrvatska i Hrvatska je Vukovar”, *Vlada Republike Hrvatske*, 18. 11. 2021, <https://vlada.gov.hr/vijesti/plenkovic-vukovar-je-hrvatska-i-hrvatska-je-vukovar/33397>.

56 Ministarstvo unutarnjih poslova, „30. godina od ubojstva policijskih službenika u Žutoj Lokvi”, *Ministarstvo unutarnjih poslova*, 24. 8. 2021, <https://mup.gov.hr/vijesti/30-godina-od-ubojstva-policijskih-službenika-u-zutoj-lokvi/287220>; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica ubojstva 12”.

57 Ministarstvo unutarnjih poslova, „Obilježena 30. obljetnica akcije 'Plitvice'; Na Plitvicama je i Milanović ustvrdio kako se poginuli policajac Josip Jović borio za „slobodu, Ustav, demokraciju, hrvatsku pripadnost Europi”. Vidi: Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović položio vijenac ispred Spomen obilježja Josipu Joviću, prvom hrvatskom redarstveniku poginulom u Domovinskom ratu”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 31. 3. 2021, <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-polozio-vijenac-ispred-spomen-obiljezja-josipu-jovicu-prvom-hrvatskom-redarstveniku-poginulom-u-domovinskom-ratu/>.

Republike Hrvatske, kao povijesnog prava hrvatskog naroda.⁵⁸ Hrvatski suverenitet i pravo hrvatskog naroda na samoodređenje je tako u središtu interpretacije rata, koji je važan jer je stvorio neovisnu državu.⁵⁹ Iako se tijekom obilježavanja napominjalo kako je rat nametnut i izazvan od Srbije i Jugoslavije te tragičan po pitanju ljudskih gubitaka⁶⁰, rat se interpretirao kao nužnost kako bi se ostvario „tisućljetni san o vlastitoj državi“, kako je to rekao Plenković prilikom 30. obljetnice ustrojavanja ZNG-a.⁶¹ Rat je u tom smislu slavljen kao sredstvo za ostvarenje ciljeva kao što je sloboda, dočim su žrtve, ugrađene u temelje državnosti, komemorirane.⁶² Rat je dakle istovremeno strašan i nametnut, a, s druge strane, spada u najsjajnije trenutke hrvatske povijesti jer je tada realiziran san o samostalnoj Hrvatskoj. Rat 1990-ih je za modernu Hrvatsku, riječima Milanovića na obilježavanju akcije „Plitvice“, „početak povijesti“.⁶³

Povezano sa interpretacijskim okvirom o oružanoj pobuni protiv demokratskog poretka, rat 1990-ih bio je predstavljen kao borba između „dva svijeta“, kako je to Plenković pri obilježavanju bitke za Vukovar formulirao. Po njemu to je bio sraz između „hrvatske

58 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović uručio odlikovanja sudionicima akcije 'Plitvice'“; Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović na obilježavanju 120. brigade“; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. godišnjica stradanja Saborskog“; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Komemoracijom kod spomen-obilježja Trokut Novska obilježen početak oslobađanja zapadne Slavonije“, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 29. 10. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/komemoracijom-kod-spomen-obiljezja-trokut-novska-obiljezen-pocetak-oslobadjanja-zapadne-slavonije/3957>; Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović: Hrvatska može biti mirna“; Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović: Hrvatska vojska je omogućila“; Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović: Hrvatska vojska proizlazi“. O važnosti državotvornosti za interpretaciju rata 1990-ih, govori i odlikovanje Reda Ante Starčevića koje je Milanović dao Ivanu Krupecu, predsjedniku Udruge ratnih veterana 2. gardijske brigade „Gromovi“, za „doprinos održanju i razvitku hrvatske državotvorne ideje, uspostavom i izgradnjom suverene hrvatske države“. Vidi: Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović odlikovao pripadnike 'Gromova'“.

59 Vlada Republike Hrvatske, „Hrvatska vojska bila je i ostaje jamac sigurnosti“.

60 Tako je prilikom obilježavanja uspostave policijske postaje u Kijevu Milanović istaknuo kako je operacija „Oluja“ izvedena tako da se sačuvaju ljudski životi. Vidi: Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović na obilježavanju 30. obljetnice uspostave Policijske postaje Kijevo“.

61 Vlada Republike Hrvatske, „Hrvatska vojska bila je i ostaje jamac sigurnosti“. Sličnu formulaciju upotrijebio je i Milanović prilikom obilježavanja 30. godišnjice postrojavanja ZNG. Vidi: Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović: Hrvatska vojska je omogućila“.

62 Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica pada Slunja i progonstva Slunjana“, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 15. 11. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-pada-slunja-i-progonstva-slunjana/3968>.

63 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović položio vijenac ispred Spomen obilježja Josipu Joviću“.

demokracije u nastajanju i totalitarnog velikosrpskog režima u nestajanju”⁶⁴, s jedne strane je bila „ideja neovisne demokratske, europske i uključive Hrvatske, države hrvatskog naroda i svih nacionalnih manjina”⁶⁵, a s druge „totalitarni, hegemonistički i isključivi Miloševićev režim koji je zagovarao nazadni koncept etnički čistih teritorija pomoću etničkog čišćenja”.⁶⁶ Rat je bio interpretiran kao želja za demokratskim promjenama u kontekstu pada Berlinskog zida i raspada socijalističkih režima u Europi. Naglašavale su se europske i demokratske vrijednosti, koje stoje nasuprot totalitarnih.⁶⁷ Interpretaciju rata kao obrane hrvatske demokracije je Plenković povezo s Tuđmanovim govorom pri prvom postrojavanju ZNG u maju 1991, kada je rekao da će vojnici i „čitav hrvatski narod” znati ustati i kao jedan braniti slobodu, demokraciju i suverenost.⁶⁸ Uz snažan naglasak na pripadanju Europi⁶⁹ i Europskoj uniji, neki govori su spominjali i pripadanje „zapadnoj civilizaciji” – na tragu percepcije Hrvatske kao „predzida kršćanstva” i branitelja „europske

64 Vrlo sličnu formulaciju, prije nepoznatu u političkoj retorici u Hrvatskoj, upotrijebio je i potpredsjednik Vlade i ministar hrvatskih branitelja Tomo Medved, prilikom obilježavanja bitke za Trokut. To upućuje na određenu usklađenost i pažnju pri korištenju specifičnog vokabulara. Vidi: Kirschenheuter, „30 godina od bitke na Trokutu”.

65 Iako danas Hrvatska ima visoku razine zaštite za nacionalne manjine, situacija je bila radikalno drugačija 1990-ih. Više: Antonija Petricusic, „Nation-Building in Croatia and the Treatment of Minorities: Rights and Wrongs”, *L'Europe en Formation* 349–350, no. 3-4 (2008): 135–45.

66 Vlada Republike Hrvatske, „Herojska Bitka za Vukovar”.

67 Antitotalitarna pozicija Plenkovićeve Vlade, koja u realnosti nije tešku ustašku ostavštinu (pogotovo u vezi sa genocidnim politikama spram Srba) i marginalizira partizansku (više o tome niže), tipična je za modernu europsku desnicu. Plenković je tu nastavio politiku svojeg prethodnika na čelu HDZ-a, Tomislava Karamarka, uz marginaliziranje pojedinaca i grupa koji su htjeli otvoreno afirmirati ustašku ostavštinu. Plenkovićeva Vlada se zalaže za otklon od oba totalitarna poretka koji su vladali polovicom 20. stoljeća – SFRJ (što mnogi povjesničari i stručnjaci osporavaju) i Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Na praktičnom planu, Plenković je jedan od najzaslužnijih što su određeni ustaški simboli – kao što je poklič „za dom spremni” – zadobili određenu stručnu, političku i paralegalnu zaštitu osnivanjem Vijeća za suočavanje s posljedicama vladavine nedemokratskih režima, stvorenog odlukom Vlade iz 2017. Za više o Plenkovićevu antitotalitarizmu, problematici pokliča „za dom spremni” i radu Vijeća, vidi: Eric Cordy, „Making an Expert Muddle out of Croatia’s Undemocratic Past”, *Balkan Insight*, 2. 3. 2018, <https://balkaninsight.com/2018/03/02/making-an-expert-muddle-out-of-croatia-s-undemocratic-past-03-01-2018/>; Srećko Pulig, „Totalitarna komunistička Jugoslavija i ‘demokratska Hrvatska’”, *Radio Gornji Grad*, 7. 3. 2016, <https://radiogornjigrad.blog/2016/03/07/totalitarna-komunisticka-jugoslavija-i-demokratska-hrvatska/>; Katarina Damčević, “‘Ready for the Homeland’ in Croatian media: Commemorations, victory, and foundation”, *Σημειωτική-Sign Systems Studies* 51, no. 1 (2023): 36–72.

68 Vlada Republike Hrvatske, „Vojnici, Hrvatska je na vas ponosna! Vlada će vas odgovorno podupirati s jednakim žarom kao i prije 30 godina”, *Vlada Republike Hrvatske*, 28. 5. 2021, <https://vlada.gov.hr/vijesti/vojnici-hrvatska-je-na-vas-ponosna-vlada-ce-vas-odgovorno-podupirati-s-jednakim-zarom-kao-i-prije-30-godina/32225>.

69 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović položio vijenac ispred Spomen obilježja Josipu Joviću”.

civilizacije”.⁷⁰ Na tragu tog interpretacijskog okvira, hrvatski vojnici se predstavljaju kao oni koji su stoljećima branili utvrde – „svoj na svome”, po riječima Milanovića na 30. obljetnici uspostave 2. gardijske brigade „Gromovi” – od Otomanskog carstva pa do rata 1990-ih. U samom tekstu prisege koju su sadašnji pripadnici te jedinice podnijeli Milanoviću, u njihovim „žilama teče stoljetno iskustvo i krv hrvatskih utvrda”.⁷¹ Ova transcendentalnost je povezana s elementom državotvornosti, jer hrvatska država ima svoje granice u koje su „ukopani duhovi naših predaka”, kako je to formulirao Milanović prilikom obilježavanja 30. godišnjice uspostave 120. brigade u Petrinji.⁷² Milanović je sličnu misao ponovio prilikom obilježavanja stradanja u Baćinu, kad je rekao kako je sadašnja hrvatska granica na rijeci Uni bila i „povijesna granica u turskim ratovima” te da je taj „teren natopljen krvlju iz svih mogućih ratova, teren nesigurnosti, selidba”.⁷³ Ovakva retorika dio je Milanovićeve fatalističke ideje o Hrvatima kao ratničkom narodu koji je osuđen na vječnu borbu za svoju opstojnost i samostalnost. To je formulirao na 30. obljetnici ustrojavanja 57. Samostalnog bataljuna „Marijan Celjak”, kada je rekao da se Hrvati stoljećima moraju boriti „da objasne svoju stvar”.⁷⁴

- 70 Vlada Republike Hrvatske, „Herojska Bitka za Vukovar”; Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović: Hrvatska može biti mirna”; Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović na obilježavanju 30. godišnjice ustrojavanja 57. samostalnog bataljuna 'Marijan Celjak'”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 12. 6. 2021, <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-na-obiljezavanju-30-godisnjice-ustrojavanja-57-samostalnog-bataljuna-marijan-celjak/>. Narativ o pripadanju Hrvatske zapadnoj civilizaciji naspram država u susjedstvu nije nov. Na ovakvoj interpretaciji, pod utjecajem istraživača i političara Ive Pilara s početka 20. stoljeća, inzistirao je Tuđman još kao disident u SFRJ 1980-ih. Izvorno nastavši na konceptu Hrvatske kao „predziđa kršćanstva” nasuprot Otomanskom carstvu (termin skovan u 19. stoljeću), ovaj narativ uvodi ekskluzivitet spram ostalih nacija pozicioniranim istočno od Hrvatske, za koje se tvrdi da pripadaju drugom, nižem, kulturnom krugu. Vidi: Stevo Đurašković, „Nation-building in Franjo Tuđman's Political Writings”, *Croatian Political Science Review* 51, no. 5 (2014): 59, 66, 67; Alex J. Bellamy, *The Formation of Croatian National Identity: A Centuries-old Dream* (Manchester i New York: Manchester University Press, 2003), 68, 80, 95, 110.
- 71 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović poručio Gromovima”; Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović u Baćinu: Kultura sjećanja na žrtve koju želimo zahtjeva uzajamnost”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 21. 10. 2021, <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-u-bacinu-kultura-sjecanja-na-zrtve-koju-zelimo-zahhtjeva-uzajamnost/>.
- 72 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović na obilježavanju 120. brigade”.
- 73 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović u Baćinu”.
- 74 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović na obilježavanju 30. godišnjice ustrojavanja 57. Samostalnog”.

Ovaj ratnički povijesni kontinuitet Hrvata i Hrvatske prisutan je u velikom broju protokola, gdje su, osim profesionalnih vojnika, često bile prisutne i počasne straže povijesnih hrvatskih postrojbi⁷⁵, pokušavajući prikazati sudjelovanje u ratu 1990-ih kao dio kontinuiteta borbe hrvatskih vojnika u obrani domovine od agresora.⁷⁶ Rat 1990-ih je tako vrlo jasno pozicioniran u vrlo specifičnoj politici pamćenja koja pruža interpretaciju i Drugog svjetskog rata na području Hrvatske. To se odnosi na naglašavanje kontinuiteta hrvatskih žrtava, u slučaju Drugog svjetskog rata od strane partizanskih snaga, na koje je stavljen fokus. Tako je prilikom obilježavanja 30. obljetnice stradanja Saborskog, načelnik općine Saborsko Marko Bičanić rekao kako je tamo tijekom Drugog svjetskog rata stradalo 498 Hrvata, o čemu se šutilo tijekom SFRJ.⁷⁷ U tom smislu je postalo uobičajeno da se u desničarskom diskursu, koji često dominira na društvenoj makrorazini, veterane iz 1990-ih i ratne žrtve povezuje s žrtvama partizanskih, a ne ustaških zločina. Riječ je o politici pamćenja koja stavlja naglasak na partizanski i komunistički poratni zločin, kao on koji reprezentiraju Hrvate kao narod žrtvu, uspostavljajući neku vrstu kontinuiteta između Drugog svjetskog rata i ratova 1990-ih.⁷⁸ Usprkos ovome, ta politika nije u potpunosti

75 Prisutnost počasnih straži i povijesnih hrvatskih postrojbi u javnim političkim i vojnim protokolima je uvedena 1990-ih. Najpoznatiji primjer je počasna straža koja osigurava Banske dvore (sjedište Vlade i nekada predsjednika Republike). Za prisustvo povijesnih počasnih straži na obilježavanju 30 godina početka rata u Pakracu i pada Vukovara, vidi: Vlada Republike Hrvatske, „Sa zahvalnošću se prisjećamo“; Vlada Republike Hrvatske, „Obilježen Dan sjećanja na žrtve Domovinskog rata i Dan sjećanja na žrtvu Vukovara i Škabrnje“, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 19. 11. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezen-dan-sjecanja-na-zrtve-domovinskog-rata-i-dan-sjecanja-na-zrtvu-vukovara-i-skabrnje-3973/3973>. Za više o uvođenju povijesnih počasnih straži u državne protokole 1990-ih, vidi: Frane Vrkić, „Počasna straža kao nacionalni simbol Hrvatske“, *Polemos* 20, no. 1-2 (2017): 13–28.

76 Ovo se u medijima i političkom u govoru od 1990. naziva *tisućljetni san* ili *težnja hrvatskog naroda za ponovnim uspostavljanjem samostalne države*. Ovakvo viđenje hrvatske povijesti je posebno propagirao predsjednik Tuđman, tvrdeći da je taj san ostvaren osnivanjem nezavisne Hrvatske 1990, koja je potom i obranjena i međunarodno priznata 1991–1992, da bi 1995. (nakon operacija „Bljesak“ i „Oluja“) i 1998. (nakon završetka mirne reintegracije Istočne Slavonije, Baranje i Srijema) ostvarila i svoju teritorijalnu cjelovitost. Vidi: Bellamy, *The Formation of Croatian National Identity*.

77 Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. godišnjica stradanja Saborskog“.

78 Kao osoba koja na najvišoj razini upravlja politikom ekshumacije i identifikacije nestalih osoba od 1941. do 1995, potpredsjednik Vlade i ministar hrvatskih branitelja Tomo Medved je 2018. održao pokop s vojnim počastima za ustaše, domobrane i civile ubijene od strane partizana u Drugom svjetskom ratu i poraću. Neki su propitali legalnost ove odluke, s obzirom na to da, prema važećem pravilniku o pravu na vojni ukop, to pravo imaju „smrtno stradali hrvatski branitelji, umrli hrvatski ratni vojni invalidi iz Domovinskog rata (u daljnjem tekstu: HRV) i umrli hrvatski branitelji iz Domovinskog rata“. Vidi: Gordana Duhaček, „S kojim pravom Medved pokopa ustaše s vojnim počastima?“, *Index*, 17. 9. 2018, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/s-kojim-pravom-medved-pokopa-ustase-s-vojnim-pocastima/2024276.aspx>.

jednodimenzionalna i dopušta obilježavanja antifašističkog pokreta i ustaških zločina – poput holokausta – u određenim prilikama.⁷⁹

Jedna od osnovnih razlika u obilježavanju 30. godišnjice 1991. u odnosu na prijašnje godine je u promijenjenom prikazu Srba u govorima visokih dužnosnika. U većini govora su visoki dužnosnici izbjegli označiti Srbe kao etničke „druge”, što je nekad često bio slučaj. Ovaj zaokret, vrlo vjerojatno nastao iz pragmatizma koalicijske Vlade HDZ-a sa SDSS-om, bio je vidljiv na većini obilježenih događaja iz 1991. godine.⁸⁰ Pritom je lik „drugoga” prebačen na Srbiju, Jugoslaviju i Miloševića, kao inspiratore i provoditelje „velikosrpske” politike.⁸¹ U nekim prilikama su čak Srbi – i iz Hrvatske i iz Srbije – prikazani kao žrtve Miloševićeve velikosrpske politike. Iako je prilikom obilježavanja početka rata u Pakracu Plenković izjavio kako je SAO Krajina proglašena 1990. kao institucionalna pobuna protiv hrvatske države, to je napravljeno na „poticaj režima u Beogradu”. Isto tako, u sam oružani sukob je dio srpskog stanovništva uvučen „zlonamjernom propagandom”, a ušutkani su svi oni koji su bili za „suživot Hrvata i Srba u zajedničkoj im hrvatskoj domovini”.⁸² U drugoj prilici, prilikom obilježavanja bitke za Vukovar, Plenković je naglasio da su u gradu sučelili hrvatski dragovoljci s „prisilno mobiliziranim” vojnicima i rezervistima sa srbijanske strane.⁸³

- 79 Afirmativno se o narodno-oslobodilačkoj borbi (NOB) govori u određenim prigodama kao što je obilježavanje državnog praznika Dana antifašističke borbe, koji je kao praznik uspostavljen 1990-ih na inicijativu predsjednika Tuđmana. Vidi: Mario Pušić, „Velika reportaža iz Brezovice: Milanoviću vikali 'Zoki, Zoki!', a Plenković ga jedva pogledao”, *Jutarnji list*, 22. 6. 2021, <https://www.jutarnji.hr/video/news/velika-reportaza-iz-brezovice-milanovicu-vikali-zoki-zoki-a-plenkovic-ga-jedva-pogledao-15082773>. Drugi primjer je hrvatsko predsjedanje Međunarodnim savezom za sjećanje na holokaust (*International Holocaust Remembrance Alliance*, IHRA) od marta 2023. do marta 2024. Međutim, iako se u sklopu predsjedanja ne šuti o holokaustu u Hrvatskoj, predvođenom ustašama, niti ovo nije lišeno mnogih kontroverzi koje se tiču preučivanja genocida nad Srbima i korištenja predsjedanja IHRA-om za ostvarenje bližnjih vanjsko-političkih veza s Izraelom. Vidi: Sven Milekić, „Croatia's Support for Israel Can't Fix Holocaust Obfuscation at Home”, *Balkan Insight*, 1. 11. 2023, <https://balkaninsight.com/2023/11/01/croatias-support-for-israel-cant-fix-holocaust-obfuscation-at-home/>; Novosti, „Gdje su nestali Srbi?”, *Novosti*, 12. 12. 2023, <https://www.portalnovosti.com/gdje-su-nestali-srbi>.
- 80 Sven Milekić, „Hrvatske ratne komemoracije 2021: Uokvirivanje Srba u političke svrhe”, *Kulture sjećanja u dijalogu*, <https://www.kulturesecanja.org/blog/hrvatske-ratne-komemoracije/>.
- 81 Vlada Republike Hrvatske, „Herojska Bitka za Vukovar”.
- 82 Vlada Republike Hrvatske, „Sa zahvalnošću se prisjećamo”.
- 83 Vlada Republike Hrvatske, „Herojska Bitka za Vukovar”; Za više o prisilnim mobilizacijama u Srbiji tijekom rata u Hrvatskoj 1990-ih, vidi: Srđan Mladenov Jovanović, „Confronting Recent History: Forced Mobilization in Serbia During the War in Croatia 1991–1995”, *Balkanica Posnaniensia Acta et studia* 27, no. 1 (2020): 167–80.

4.3. Etnička favorizacija u komemoraciji ratnih zločina i stradanja civila

Iako se rat 1990-ih obilježava na slavljenički način, kao najvažniji događaj u hrvatskoj povijesti kada je ostvaren san o vlastitoj državi, to ne znači da obilježavanje događaja iz 1990-ih nije sadržavalo komemoracije. Između ostalog, razlog tomu je što dominira percepcija Hrvatske (i Hrvata) kao pobjednika – zbog čega se slave veterani – i žrtve. U tom toposu žrtve, najvažniju i centralnu ulogu igra žrtva Vukovara, Grada Heroja, koji se smatra da je donio pobjedu u ratu tako što je natjerao JNA i srpske paravojske da se fokusiraju na njega, što je dalo vremena hrvatskoj obrani da se posloži i podiglo moral braniteljima širom Hrvatske.⁸⁴

Osim Vukovara i stradanja u okolnim mjestima te žrtava branitelja generalno⁸⁵, posebno su se komemorirali ratni zločini, civilna stradanja, padovi obrana mjesta i oslobađanje sabirnog logora, na visokoj državnoj razini – uz prisustvo ministara unutarnjih poslova i hrvatskih branitelja, koji su ujedno i potpredsjednici Vlade – u Baćinu, Saborskom, Laslovu, Širokoj Kuli, Bučju, Dabru, Slunju, Škabrnji, Promini. U tim protokolima su, uz predstavnike

84 Vlada Republike Hrvatske, „Herojska Bitka za Vukovar“.

85 Osim Josipa Jovića, kojeg se pamti kao prvog ubijenog hrvatskog policajca, stradanje policajaca i vojnika se komemoriralo na visokoj državnoj razini u Borovu Selu, Strugi Banskoj, Josipdolu, Žutoj Lokvi, Varaždinu i Dalju. Vidi: Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica ubojstva 12“; Policijska uprava osječko-baranjska, „Obilježena 30. obljetnica tragične pogibije policajaca Policijske postaje Dalj“, *Policijska uprava osječko-baranjska*, 1. 8. 2021, <https://osjecko-baranjska-policija.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-tragicne-pogibije-policajaca-policijske-postaje-dalj/35754>; Policijska uprava varaždinska, „Svečano otvoreno Spomen obilježje poginulim i nestalim policajcima PU Varaždin u Domovinskom ratu“, *Policijska uprava varaždinska*, 17. 9. 2021, <https://varazdinska-policija.gov.hr/vijesti/svecano-otvoreno-spomen-obiljeze-poginulim-i-destalim-policajcima-pu-varazdin-u-domovinskom-ratu/35053>; Ministarstvo unutarnjih poslova, „30. godina od ubojstva“; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Ministar Medved s majkom“; Ministarstvo unutarnjih poslova, „30. godina od ubojstva policijskih službenika“; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica pogibije 13 hrvatskih redarstvenika u Strugi Banskoj“, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 26. 7. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-pogibije-13-hrvatskih-redarstvenika-u-strugi-banskoj/3913>.

veteranskih udruga, centralnu ulogu igrali predstavnici civilnih žrtava.⁸⁶ Osim ovih masovnih stradavanja, na visokoj državnoj razini komemorirani su i individualna stradanja i ratni zločini nad civilima. Jedan je slučaj stradanja Gordana Lederera u avgustu 1991, koji je prvi hrvatski novinar ubijen u ratu.⁸⁷ Drugi je komemoracija najmlađe žrtve rata, tada tromjesečnog Ivana Špoljarića, koji je stradao od artiljerijske vatre na hrvatski izbjeglički kamp u Grabovcu u septembru 1991.⁸⁸ Međutim, iako na visokoj državnoj razini, osim u Vukovaru, u obilježavanju ovih protokola nisu sudjelovali najviši državni dužnosnici – premijer Plenković i predsjednik Milanović, već je ta uloga prepuštena potpredsjednicima i izaslanicima.⁸⁹ Dodatna specifičnost u komemoriranju ratnih zločina i stradavanja civila je u načinu prikaza Srba. Iako oni nisu prikazani iz antisrpske perspektive, ipak se jasno napominje uloga pobunjenih lokalnih Srba u zločinima nad nesrpskim stanovništvom. Tako je u obilježavanju stradanja Saborskog napomenuto kako su „lokalni Srbi zajedno s tzv. JNA u svojim divljačkim pohodima pobili stanovnike toga sela i uništili sve kuće zajedno sa župnom crkvom”.⁹⁰ U Širokoj Kuli su spomenuti „lokalni lički Srbi i tzv. Martićeve milicije” kao počinitelji zločina nad civilima.⁹¹ U Baćinu se Milanović pitao kako su ljudi koji su bili „susjedi, policajci, mesari, trgovci” odjednom postali „brutalni ubojice” koji nemaju problem „smaknuti desetine i desetine starih nemoćnih ljudi”.⁹²

86 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović u Baćinu”; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. godišnjica stradanja Saborskog”; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „30. obljetnica stradavanja mještana Široke Kule”; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „U Bučju obilježena 30. obljetnica oslobađanja zloglasnog neprijateljskog uporišta”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 26. 12. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/u-bucju-obiljezana-30-obljetnica-oslobadjanja-zloglasnog-neprijateljskog-uporista/3991>; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica stradavanja mještana Dabra”; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Ministar Medved odao počast žrtvama prominskoga kraja i obišao Veteranski centar u Šibeniku”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 23. 7. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/ministar-medved-odao-pocast-zrtvama-prominskoga-kraja-i-obisao-veteranski-centar-u-sibeniku/3911>; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježavanje 30. obljetnice stradanja i okupacije Laslova”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 23. 11. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezavanje-30-obljetnice-stradanja-i-okupacije-laslova/3976>; Ministarstvo obrane, „Obilježena 30. godišnjica stradanja Škabrnje”; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica pada Slunja”.

87 Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica pogibije Gordana Lederera”, *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 10. 8. 2021, <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezana-30-obljetnica-pogibije-gordana-lederera/3921>.

88 Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica pogibije najmlađe žrtve”.

89 Jedina iznimka je sudjelovanje Milanovića u komemoraciji žrtava Baćina. Vidi: Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović u Baćinu”.

90 Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. godišnjica stradanja Saborskog”.

91 Ministarstvo hrvatskih branitelja, „30. obljetnica stradavanja mještana Široke Kule”.

92 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović u Baćinu”.

Pritom se, usprkos ovome, naglašavala važnost – uz dužnost pamćenja zločina i važnost žrtava za ostvarenje samostalne države – oprosta, pomirenja i mira.⁹³

Međutim, ono što je nedostajalo u državnom protokolu obilježavanja bile su komemoracije ratnih zločina i stradavanja srpskih civila u Hrvatskoj iz 1991. Jedini put kad su zločini nad srpskim civilima izravno spomenuti bilo je u slučaju obilježavanja oslobođanja Bučja, gdje su pobunjeni Srbi uspostavili sabirni logor. Tamo je napomenuto kako su i Srbi bili internirani u lokalni sabirni logor jer se nisu htjeli priključiti srpskim paravojsnim postrojbama ili su surađivali s Hrvatima.⁹⁴ Nijedan drugi masovni zločin koju su hrvatske snage počinili nad srpskim civilima i ratnim zarobljenicima 1991. godine – u Karlovcu, Sisku, Osijeku, Gospiću, Paulin Dvoru, požeškim selima, Pakracu, Pakračkoj Poljani, Vukovaru i drugdje – nisu bili komemorirani u državnom protokolu s prisutnošću visokih državnih dužnosnika.⁹⁵ Komemoracija ovih zločina u potpunosti je prepuštena organizacijama civilnog društva – naročito Srpskom narodnom vijeću (SNV) – i privatnim inicijativama, lišena državnog financiranja i podrške, uz gotovo nikakvu javnu ili medijsku vidljivost.⁹⁶ Većina tih zločina nije ni obilježena vidljivim protokolima na mjestima počinjenja zbog prijetnji i pritisaka od veteranskih i desničarskih grupa.⁹⁷

Razlog ovakvom tretmanu srpskih žrtava iz 1991. je u tome što oni dovode u pitanje ili propituju dominantni narativ o ratu u Hrvatskoj 1990-ih, po kojem su Hrvati ekskluzivne žrtve nametnutog rata. Po tom narativu, ratni zločini koje su hrvatske snage počinile nad srpskim civilima i zarobljenicima su izolirani i neplanirani incidenti koji nisu imali podršku

93 Ministarstvo obrane, „Obilježena 30. godišnjica stradanja Škabrnje“; Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica stradavanja mještana Dabra“; Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović u Bačinu“.

94 Ministarstvo hrvatskih branitelja, „U Bučju obilježena 30. obljetnica“.

95 Iznimka su dužnosnici SDSS-a koji države određene funkcije u Vladi.

96 Srpsko narodno vijeće, „Održana komemoracija u Jeminovcu“; Jadranka Jaćimović, „Odana počast ubijenim i nestalim Srbima iz Vukovara“, *Srbi.hr*, 17. 11. 2021, <https://srbi.hr/odana-pocast-ubijenim-i-nestalim-srbima-iz-vukovara/>.

97 Novosti, „Parastos za likvidirane na koranskom mostu“, *Novosti*, 21. 9. 2021, <https://www.portalnovosti.com/parastos-za-likvidirane-na-koranskom-mostu>. Nakon što su spriječili komemoraciju 2020, 2021. lokalna podružnica navijača nogometnog kluba Dinama, Bad Blue Boys, napravili su na mostu mural posvećen Mihajlu Hrastovu, pripadniku specijalne jedinice policije Gromovi, koji je na Koranskom mostu u Karlovcu ubio 13 zarobljenih i razoružanih rezervista JNA u septembru 1991. Hrastov sudski predmet je trajao 23 godine i okončao se osuđujućom presudom za protupravno ubijanje i ranjavanje navedenih 13 rezervista. Vidi: Vedran Salvia, „Mihajlo Hrastov, čovjek kojem se 23 godine nije moglo dokazati da je ubio 13 vojnika“, *Index*, 22. 9. 2021, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/kako-je-izgledalo-sudjenje-hrastovu-za-ubojstvo-13-zarobljenika-i-sto-pise-u-presudi/2305735.aspx>.

visoke politike.⁹⁸ Interpretacija po kojoj su hrvatske vlasti 1991. provodile planirane masovne zločine ugrozila bi ovaj herojski i viktimološki narativ⁹⁹, jer bi se moglo raspravljati o odgovornosti, ako ne za pokretanje rata, onda za njegovu radikalizaciju. U tom smislu, državne politike sjećanja su pripustile u službeni narativ spomen zločina počinjenih od hrvatskih snaga 1995., tijekom i nakon operacije „Oluja”, jer to kronološki dolazi nakon 1991. Na taj način, osim što su takvi zločini opet prikazani kao neplanirani i individualni incidenti, koje Hrvatska, nažalost, nije mogla spriječiti, oni se dodatno prikazuju kao osvetnički, zbog interpretacije događaja iz 1991. na način da su tada Hrvati bili ekskluzivne žrtve.¹⁰⁰

Državni protokol je čak izostavio i slučajeve pojedinačnih zločina nad srpskim civilima, čije obilježavanje ne bi ugrozilo dominantni narativ. Tako je komemoracija ubojstva srpske obitelji Zec u Zagrebu u decembru 1991, uključujući 12-godišnju Aleksandru, organizirana od strane ljudsko-pravaških i srpskih organizacija – kao i prethodnih 30 godina. Jedini pomak za 30. obljetnicu ubojstva obitelji Zec je prisustvo novog gradonačelnika Zagreba, Tomislava Tomaševića, na komemoraciji.¹⁰¹ Dok je Vlada ignorirala obilježavanje ubojstva obitelji Zec, Milanović je otišao i dalje, tvrdeći kako je svojedobno obitelj Zec pozvana u Vladu i da su dobili odštetu, pa da nema neke posebne potrebe za komemoracijom na najvišoj razini.¹⁰² Time je propuštena prilika da se komemorira Aleksandra Zec kao dječja žrtva rata, što bi bilo sukladno novom državnom fokusu na tu kategoriju žrtava – što je realizirano komemoracijom ranije spomenutog Ivana Špoljarića kao najmlađe žrtve rata.

98 Posebice za zločine u Sisku, Osijeku i Gospiću su državne vlasti znale i nisu ništa ili dovoljno poduzele da ih spriječe i sankcioniraju.

99 Usprkos ovome, dok je bio hrvatski predsjednik (2010–2015), Ivo Josipović je komemorirao žrtve zločina u požeškim selima i Paulin Dvoru. Vidi: Radio slobodna Evropa, „Hrvatska: Josipović na komemoraciji za srpske civilne žrtve”, *Radio slobodna Evropa*, 27. 12. 2010, <https://www.slobodnaevropa.org/a/24809919.html>; Radio slobodna Evropa, „Josipović i Tadić položili cvijeće na spomenik žrtvama u Paulin Dvoru”, *Radio slobodna Evropa*, 4. 11. 2010, <https://www.slobodnaevropa.org/a/2210996.html>; Komemoriranje žrtava u Paulin Dvoru bilo je dio uzajamnih politika pomirenja između Hrvatske i Srbije, predvođenih Josipovićem i srbijanskim predsjednikom Borisom Tadićem. Vidi: Milan Krstić, „Medusobna izvinjenja Srbije i Hrvatske: uzroci i efekti izvinjenja i razlozi njihovog ograničenog uticaja”, *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme* 4, no. 2 (2021): 146–73.

100 Sven Milekić, „Od prkosa i ekstremizma do ograničenih ustupaka: Proslave operacije Oluja u kontekstu EU”, *Kulture sjećanja u dijalogu*, <https://www.kulturesecanja.org/blog/od-prkosa-i-ekstremizma/>.

101 Inicijativa mladih za ljudska prava, „Komemoracija 'Obitelj Zec – 30 godina poslije”, *Inicijativa mladih za ljudska prava*, 9. 12. 2021, <https://yih.hr/hr/komemoracija-obitelj-zec-30-godina-poslije/>.

102 Nacional/S.B., „Milanović: „Obitelj Zec je grozna priča, ali znam ja i groznijih. Pupovac se ponaša nedolično i igra prljavo”, *Nacional*, 7. 12. 2021, <https://www.nacional.hr/milanovic-obitelj-zec-je-grozna-prica-ali-znam-ja-i-groznijih-pupovac-se-ponasa-nedolicno-i-igra-prljavo/>.

Problematičan odnos prema ratnim zločinima počinjenim od strane hrvatskih snaga i srpskim žrtvama išao je i dalje, dajući potporu relativizaciji zločina i svojevrsnoj rehabilitaciji počinitelja. Tako se prilikom promocije monografije o Specijalnoj jedinici policije „Grom” iz Karlovca, predsjednik Milanović založio za svojevrsnu rehabilitaciju ranijeg spomenutog pripadnika te jedinice, Mihajla Hrastova, koji je ubio 13 zarobljenih rezervista na Koranskom mostu. Milanović je stao u obranu Hrastova, kojem je država pokušala naplatiti troškove naknade štete koju su tražile obitelji ubijenih rezervista. On je zločin okarakterizirao kao „grešku”, ali rekao da postoje razlike između kazne i „zlostavljanja, mrcvarenja”. Prema njemu, Hrastov je platio svoj dug društvu i država bi trebala odustati od naplate troškova i stati u njegovu obranu kako to rade i druge zapadne demokracije prema svojim vojnicima, kao npr. SAD. Pritom je, zagovarajući vladavinu prava i koncept Hrvatske kao pravne države, zagovarao izmjenu zakona koji bi ovo omogućio.¹⁰³ Na ovaj način, Milanović je pružio podršku relativizaciji zločina i njegovoj simboličkoj i pravnoj – jer se zagovara izmjena zakona kako bi se dugovi oprostili – rehabilitaciji. S obzirom na to da su u konkretnom slučaju obitelji ubijenih spriječene u komemoraciji svojih ubijenih članova, Milanović je time direktno pomogao te opresivne tendencije u hrvatskom društvu.

Otpor alternativnim interpretacijama rata, pa tako i spominjanje zločina počinjenih od strane hrvatskih snaga, bio je čest motiv Milanovićeve retorike. U svojim govorima, Milanović je često spominjao „našu istinu”, kao neku hrvatsku verziju prošlosti koja je „teška”, ali koje se ne treba sramiti i koja je ispravna, za razliku od „povijesti” koju pišu

103 Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović u Karlovcu: Ako si kriv, kažnjen si, ali država ne može i financijski teretiti ljude koji su odgovarali za svoje grijeh”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 1. 7. 2021, <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-u-karlovcu-ako-si-kriv-kaznjen-si-ali-drzava-ne-moze-i-financijski-teretiti-ljude-koji-su-odgovarali-za-svoje-grijeh/>. Hrvatska je naplatila zahtjeve za nadoknadu nematerijalne štete članovima obitelji ubijenih na Koranskom mostu od Hrastova, ali je taj novac u procesu vraćanja nakon odluke Vlade iz 2023. Vidi: Maxportal, „Hrvatska od Miše Hrastova traži 2,46 mil. kuna kao odštetu poginulom Srbinu”, *Maxportal*, 6. 4. 2021, <https://www.maxportal.hr/premium-sadrzaj/hrvatska-od-mise-hrastova-trazi-246-mil-kuna-kao-odstetu-poginulom-srbinu/>; Vedran Brkulj, „Država oprašta dugove ratnim zločincima, stručnjaci zgroženi: Izjednačava ih se sa žrtvama”, *T-portal*, 9. 1. 2024, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/drzava-oprasta-dugove-ratnim-zlocincima-strucnjaci-zgrozeni-izjednacava-ih-se-sa-zrtvama-foto-20240109>.

„drugi”.¹⁰⁴ Milanović tako odbacuje interpretacije o zločinima kao planiranim, uz tvrdnju kako je riječ o „greškama” (kao i u Karlovcu), nastalim zbog „nemara” ili „ljudskih osobina”, koje je Hrvatska procesuirala. Ovu tvrdnju je izrekao prilikom obilježavanja osnutka 106. brigade ZNG u Osijeku, indirektno se referirajući na zločine počinjene u gradu nad srpskim civilima 1991.¹⁰⁵ Svojevrsnu relativizaciju ratnih zločina počinjenih od hrvatskih snaga Milanović je izrazio i u svojoj kritici Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Haagu. Prilikom već spomenute promocije knjige o Specijalnoj jedinici policije „Grom”, Milanović je u zagovaranju pomoći Hrastovu rekao kako Hrvatska ne smije biti naivna, jer je imala „epopeju i katastrofu s Haagom”, koja se na kraju završila sretno, ali uz „visoku cijenu”.¹⁰⁶ Problematičan odnos prema ratnim zločinima mogao se čuti i iz Vlade, kada je potpredsjednik Medved kritizirao presude hrvatskih sudova za zločine u Širokoj Kuli počinjene nad hrvatskim civilima. Prema Medvedu, kazne za pripadnike srpske paravojske – izrečene u odsutnosti optuženih koji se nalaze izvan Hrvatske – od 15 i 20 godina zatvora su bile „male”, iako je 20 godina maksimalna moguća kazna za ratni zločin prema Kaznenom zakonu.¹⁰⁷

Uspirkos nepostojanju državnog obilježavanja zločina nad Srbima iz 1991, Milanović je u nekoliko prilika prozvao političke predstavnike Srba, SDSS, za nedostatak uzajamnosti u iskazivanju pijeteta. U obilježavanju zločina nad hrvatskim civilima u Baćinu, Milanović je kritizirao političke predstavnike Srba u Hrvatskoj – SDSS – za njihov nedolazak na komemoraciju. Navodeći kako on odlazi u Jasenovac (ustaški logor smrti) i komemoracije

- 104 Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović: Hrabrost branitelja dragovoljaca spasila je Hrvatsku od užasa i komadanja teritorija”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 10. 10. 2021, <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-hrabrost-branitelja-dragovoljaca-spasila-je-hrvatsku-od-uzasa-i-komadanja-teritorija/>; Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović na obilježavanju osnutka 106. brigade ZNG-a u Osijeku: Branitelj je onaj koji je riskirao život, takvih ljudi nije bilo puno”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 28. 6. 2021, <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-na-obiljezavanju-osnutka-106-brigade-zng-a-u-osijeku-branitelj-je-onaj-koji-je-riskirao-zivot-takvih-ljudi-nije-bilo-puno/>.
- 105 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović na obilježavanju osnutka 106. brigade”. Za ove zločine nepravomoćno su 2023. osuđeni Branimir Glavaš i njegovi podčinjeni. Glavašev slučaj je, kao i Hrastov, jedan od dugovječnijih u hrvatskom pravosuđu. Vidi: M. T., „Branimir Glavaš otišao u BiH: Nemam namjeru odslužiti ni jednog dana u zatvoru”, *Dnevnik.hr*, 14. 11. 2023, <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/branimir-glavas-otisao-u-bih-nemam-namjeru-odsluziti-ni-jednog-dana-u-zatvoru---812496.html>.
- 106 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović u Karlovcu”.
- 107 Ministarstvo hrvatskih branitelja, „30. obljetnica stradanja mještana Široke Kule”: Iako se događaji iz rata u susjednoj Bosni i Hercegovini nisu obilježavali u 2021, Medved je na komemoraciji za ubijenog novinara Lederera kritizirao Bosnu i Hercegovinu za optužnice protiv hrvatskih oficira, pozivajući se na pomoć Hrvatske i Hrvatske vojske toj državi. Vidi: Ministarstvo hrvatskih branitelja, „Obilježena 30. obljetnica pogibije Gordana”.

za srpske žrtve operacije „Oluja”, Milanović je izjavio kako očekuje političke predstavnike Srba u Baćinu, jer je ta uzajamnost u pijetetu za žrtve drugog bratskog naroda preduvjet za miran suživot.¹⁰⁸ Isto tako, prilikom komemoracije ubijenih hrvatskih policajaca u Borovu Selu, Milanović je prozvao lokalnog načelnika iz redova SDSS-a zbog velikog spomenika na lokalnom groblju posvećenog Vukašinu Šoškočaninu, lokalnom vođi srpskih pobunjenika koji je bio organizator napada iz maja 1991.¹⁰⁹

4.4. Službeni zaborav mirovnih inicijativa

Osim nedostatka državnog obilježavanja stradavanja Srba u ratu, državni protokoli zaobišli su događaje vezane uz mirovne inicijative i mirovnjake iz rata 1990-ih. Već s početkom rata, u julu 1991, udareni su temelji Antiratnoj kampanji Hrvatske (ARKH), koja je okupljala mirovne i ljudsko-pravaške aktiviste koji su zagovarali mirovne alternative i deeskalaciju ratnog stanja, funkcionirajući tijekom čitavog rata.¹¹⁰ Izostanak državnog i službenog pamćenja ARKH nije iznenađujući i traje desetljećima, jer je inicijativa imala velikih problema u artikuliranju osjetljive pozicije zagovaranja mira u ratom napadnutoj i dijelom okupiranoj državi.¹¹¹ S obzirom na to da mirovne inicijative otvaraju mogućnost propitivanja dominantnog narativa, one su izbrisane iz državnih politika pamćenja i zauzimaju isključivo marginalno mjesto u javnom pamćenju.

108 Ured predsjednika, „Predsjednik Milanović u Baćinu”. Milanović je istu kritiku uputio predsjedniku SDSS-a Miloradu Pupovcu povodom godišnjice ubojstva obitelji Zec u decembru. Vidi: Nacional/S.B., „Milanović: „Obitelj Zec je grozna priča”; Iako je Milanović izrekao ove optužbe u svrhu nanošenja političke štete HDZ-u i Vladi, one nisu u potpunosti odgovarale istini. Srpsko narodno vijeće, koje vodi predsjednik SDSS-a Milorad Pupovac, u više navrata je komemoriralo zločine počinjene nad Hrvatima. Vidi: Telegram/Hina, „Milanović je prozvao Pupovca da ignorira komemoracije ubijenim Hrvatima. Stigao mu odgovor SNV-a”, *Telegram*, 9. 12. 2021, <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/milanovic-je-prozvao-pupovca-da-ignorira-komemoracije-ubijenim-hrvatima-stigao-mu-odgovor-iz-snv-a/>.

109 Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Republike Zoran Milanović položio je vijenac kod spomen-obilježja dvanaest poginulih redarstvenika u Borovu”, *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 29. 4. 2021, <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-republike-zoran-milanovic-polozio-je-vijenac-kod-spomen-obiljazja-dvanaest-poginulih-redarstvenika-u-borovu/>. Za više o Šoškočaninu i kontroverzama oko njegovog spomenika, vidi: Index vijesti, „Ovo je spomenik Šoškočaninu u Borovu Selu. Tko je bio taj ratni zločinac?”, *Index*, 12. 5. 2021, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/ovo-je-spomenik-soskocaninu-u-borovu-selu-tko-je-bio-taj-ratni-zlocinac/2275510.aspx>.

110 Za više o Antiratnoj kampanji Hrvatske, vidi: *Antiratna kampanja Hrvatske 1991–2011: Neispričana povijest*, ur. Vesna Janković i Nikola Mokrović (Zagreb: Documenta, 2011).

111 Za više o ovome, vidi: Bojan Bilić, „Hod po tankoj žici: Artikuliranje antiratnog angažmana u Hrvatskoj ranih 1990-ih godina”, u *Antiratna kampanja Hrvatske 1991–2011: Neispričana povijest*, ur. Vesna Janković i Nikola Mokrović (Zagreb: Documenta, 2011), 212–28.

Osim službenog zaborava antisistemskih i društvenih mirovnih inicijativa, visoki državni protokoli zaobišli su i slučajeve državnih dužnosnika koji su aktivno radili na uspostavi mira. Jedan od njih je nekadašnji načelnik Osječko-baranjske policijske uprave Josip Reihl-Kir, koji je ubijen iz zasjede u Tenji (kraj Osijeka) u julu 1991. Kao načelnik, Reihl-Kir je aktivno radio na smirivanju tenzija između hrvatskih i srpskih zajednica u osječkoj regiji. Pritom je uspješno pridobivao lokalne pobunjene Srbe u micanju barikada koje su tih mjeseci nicala po slavonskim selima i cestama. Kako deeskalacija rata nije odgovarala radikalnim snagama na hrvatskoj i srpskoj strani, Reihl-Kira je iz zasjede ubio hrvatski policajac Antun Gudelj, kojem je on dao oružje. Iako je Gudelj osuđen u odsustvu 1994, on je amnestiran 1997. nepravilnom primjenom Zakona o općem oprost, koji dopušta amnestiju samo za kazneno djelo oružane pobune. Inicijativom Jadranke Reihl-Kir, udovice ubijenog, sredinom 2000-ih je Gudelj isporučen Hrvatskoj iz Australije i konačno je osuđen 2009. Usprkos tome, Gudelj nikada nije otkrio nalogodavce zločina, o čemu se godinama spekuliralo. Kako ubojstvo Reihl-Kira otvara novo poglavlje o ubojstvu hrvatskih službenih mirotvoraca od strane hrvatskih snaga, sjećanje na njega je također u potpunosti ostavljeno civilnom društvu – mirovnjačkim i ljudsko-pravaškim organizacijama. Tek odnedavno, pa tako i 2021, obilježavanju godišnjice njegovog ubojstva prisustvuju i pripadnici Osječko-baranjske policijske uprave, ali bez viših dužnosnika – predsjednika, premijera, ministara ili makar njihovih izaslanika.¹¹²

112 NACIONAL/S.B., „Zaboravljeni zločin: Josip Reihl-Kir ubijen je na današnji dan prije 30 godina. Tko je naručio ubojstvo nijedna vlast nije otkrila“, *Nacional*, 1. 7. 2021, <https://www.nacional.hr/zaboravljeni-zlocin-josip-reihl-kir-ubijen-je-na-danasnji-dan-prije-30-godina-tko-je-narucio-ubojstvo-nijedna-vlast-nije-otkrila/>.

5. Zaključak i preporuke

U obilježavanju ratne 1991. u Hrvatskoj, 2021. učinjeni su određeni pozitivni pomaci spram toga kako se početak rata obilježavao ranijih godina. Uz prisustvo političkih predstavnika srpske zajednice u Hrvatskoj, sama retorika je uvelike ublažena. Više ne dominiraju izrazito emocionalno nabijeni govori koji promoviraju, izravno ili neizravno, antisrpske sentimente. Srbi više nisu izričito kolektivno označeni kao neprijatelji, zločinci ili kao etnički „drugi”. Isto tako, govori državnika često su pozivali na mir, pomirenje i suživot uz okretanje prema proklamiranoj prosperitetnoj budućnosti Hrvatske kao članice EU i NATO-a. Isto tako, vojni protokoli, odnosno prisutnost militarističkih elemenata su uvelike smanjeni – u odnosu na vojnu paradu za 20. obljetnicu „Oluje”.¹¹³ Također, u ovim protokolima je prominentno mjesto zauzimalo pozivanje na demokraciju, ustavni poredak i poštivanje ljudskih i manjinskih prava, čime se napravio mali otklon od etno-nacionalističkih ceremonija iz prošlosti.

Međutim, mnogo je toga u obilježavanju 1991. ostalo isto kao u prethodnim desetljećima. Treba naglasiti da su neke od promjena u državnoj politici sjećanja rezultat političke suradnje HDZ-a i SDSS-a. Službene politike sjećanja i dalje u potpunosti inzistiraju na promociji dominantnog narativa rata, negirajući određene kontranarative. Neki od tih najvažnijih kontranarativa su oni o ratu kao dijelom građanskom ili internom, što bi, pogotovo mlađe generacije, vodilo ka boljem razumijevanju sukoba i naglasilo važnost kohezije između različitih zajednica u Hrvatskoj. Prebacivanje odgovornosti isključivo na Srbiju, ali uz nedefinirano spominjanje „srpskih pobunjenika” ili „terorista” unosi konfuziju u ionako kompleksne povijesne događaje.¹¹⁴ Dodatan problem na semantičkoj razini, predstavljale su simplifikacija i orijentalizacija sukoba kao borbe za „očuvanje europske civilizacije”. Izrazito je problematično historicističko povezivanje rata 1990-

113 Trebat će sačekati 2025, odnosno 30. obljetnicu „Oluje”, kako bi ovakav zaključak bio dugoročno opravdan. Naime, kako se „Oluja” izravno povezuje s vojnom pobjedom, moguće je očekivati novu vojnu paradu za tu obljetnicu.

114 Moguće da ovakva naracija odgovara i SDSS-u kao HDZ-ovom koalicijskom partneru, jer smanjuje pritisak na srpsku zajednicu u Hrvatskoj i prebacuje ju na Srbiju.

ih s otomanskim ratovima ili partizanskim zločinima, kao i prikazivanje rata kao borbe između demokracije (Hrvatska) i totalitarnog poretka (Jugoslavija).

Drugi važan kontranarativ koji je službeno obilježavanje 1991. ignoriralo jest onaj o ratnim zločinima koje su hrvatske snage počinile nad srpskim civilima i zarobljenicima. Ovaj kontranarativ ugrožava dominantni narativ jer propituje postavku o Hrvatima kao ekskluzivnim žrtvama rata, a pogotovo onima iz 1991. Isto tako, ovaj kontranarativ propituje postavku o ratnim zločinima hrvatske strane kao neplaniranim i izoliranim incidentima, za razliku od zločina srpske (jugoslavenske) strane, koji su bili planirani, organizirani i masovni. Zbog ove ugroze dominantnog narativa, službeni protokoli u potpunosti su izbjegli obilježiti ove tragične događaje. Povrh toga, hrvatski dužnosnici su u više slučajeva relativizirali te zločine, dok su naglašavali zločine počinjene od strane srpskih (jugoslavenskih) snaga.

Sve ovo je doprinijelo i daljnjoj marginalizaciji srpske zajednice – i njene traume – i njenom daljnjem kulturološkom getoiziranju. Ovakve politike sjećanja dovode do perpetuiranja hrvatskog etno-nacionalizma izgrađenog na viktimološkoj traumi iz 1991. i pobjedi iz 1995. Simplifikacija pamćenja 1991. kao godine hrvatske patnje i žrtve u potpunosti briše traumu srpske zajednice i, čak i bez derogativne i antisrpske retorike, rađa antisrpske sentimente. Dokaz tome je eskalacija proustaških i antisrpskih sentimenta i poruka odaslanih prilikom obilježavanja pada Vukovara iz 2023.¹¹⁵

Usprkos određenim pozitivnim pomacima, obilježavanja su i dalje imala visoku prisutnost militarističkih elemenata, dajući dojam proslave rata i prevelikog fokusa na ratne veterane. Ovo je bilo vidljivo i u nedostatku interesa za obilježavanje mirovnih inicijativa.

Konačno, dužnosnici su koristili govore i same događaje kako bi pridobivali podršku birača i nanijeli štetu svojim političkim suparnicima. Tu su prednjačili predsjednik RH Milanović i premijer Plenković. Isto tako, u svojim govorima su dužnosnici često skretali na teme dnevne politike i time umanjili fokus na događaje koji su se obilježavali.

115 G. Borković, „VIDEO Ustaški pozdravi u vukovarskoj koloni“, *Novosti*, 19. 11. 2023, <https://www.portalnovosti.com/video-ustaski-pozdravi-u-vukovarskoj-koloni>.

Preporuke za buduće obilježavanje ratne 1991:

- 1. Smanjiti prisutnost oružja, naoružanih vojnika, uz prisustvo veterana koji bi ukazivali na užase rata i potrebu mladih generacija da ih izbjegnu.**
- 2. Povećati prisustvo civilnih žrtava rata i dati im priliku da ispričaju svoje individualne priče, koje možda bitno ne odgovaraju postavkama dominantnog ratnog narativa.**
- 3. Prepustiti organizaciju određenih događaja organizacijama mladih i općenito generacijama koje su rođene nakon rata, s još većim fokusom na zagovaranju mirne i sretne budućnosti i suživota.**
- 4. Vrlo konkretan govor o pomirenju, uz objašnjenje što ono znači, tko se miri i kako. U svrhu promicanja pomirenja, dati prostor pamćenju mirovnih inicijativa i mirovnjaka, usprkos njihovom vrlo limitiranom uspjehu.**
- 5. Napustiti fokus na državotvornosti i dati prostora za priče o društvenim transformacijama.**
- 6. Napustiti rigidne definicije o karakteru rata, kao i problematične orijentalizirajuće i pojednostavljene interpretacije rata.**
- 7. Službena komemoracija srpskih žrtava na najvišoj državnoj razini, uz vrlo jasno artikuliranje odgovornosti hrvatske države i konkretnih osoba za njih.**

Izvori:

- Arnautović, Marija i Jelin, Tina. „Josipović se poklonio bošnjačkim žrtvama u Ahmićima”. *Radio slobodna Evropa*, 15. 4. 2010, https://www.slobodnaevropa.org/a/josipovic_bih_ahmici_posjeta/2012751.html.
- Barić, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj, 1990–1995*. Zagreb: Golden marketing – tehnička knjiga, 2005.
- Bellamy, Alex J. *The Formation of Croatian National Identity: A Centuries-old Dream*. Manchester i New York: Manchester University Press, 2003.
- Bilić, Bojan. „Hod po tankoj žici: Artikuliranje antiratnog angažmana u Hrvatskoj ranih 1990-ih godina”. U *Antiratna kampanja Hrvatske 1991–2011: Neispričana povijest*, uredili Vesna Janković i Nikola Mokrović, 212–28. Zagreb: Documenta, 2011.
- Borković, G. „VIDEO Ustaški pozdravi u vukovarskoj koloni”. *Novosti*, 19. 11. 2023. <https://www.portalnovosti.com/video-ustaski-pozdravi-u-vukovarskoj-koloni>.
- Brkulj, Vedran. „Država oprašta dugove ratnim zločincima, stručnjaci zgroženi: Izjednačava ih se sa žrtvama”. *T-portal*, 9. 1. 2024. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/drzava-oprasta-dugove-ratnim-zlocincima-strucnjaci-zgrozeni-izjednacava-ih-se-sa-zrtvama-foto-20240109>.
- Damčević, Katarina. ““Ready for the Homeland” in Croatian media: Commemorations, victory, and foundation”. *Σημειωτική-Sign Systems Studies 51*, no. 1 (2023): 36–72.
- Dolenec, Danijela i Širinić, Daniela. “Mobilizing Against Change: Veteran Organizations as a Pivotal Political Actor”. U *Ruling by Other Means: State Mobilized Movements*, uredili Grzegorz Ekiert, Elizabeth Perry i Xiaojun Yan, 239-60. Boston: Cambridge University Press, 2020.
- Duhaček, Gordan. „S kojim pravom Medved pokapa ustaše s vojnim počastima?”, *Index*, 17. 9. 2018. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/s-kojim-pravom-medved-pokapa-ustase-s-vojnim-pocastima/2024276.aspx>.

- Đurašković, Stevo. „Nation-building in Franjo Tuđman's Political Writings”. *Croatian Political Science Review* 51, no. 5 (2014): 58–79.
- Gordy, Eric. “Making an Expert Muddle out of Croatia's Undemocratic Past”. *Balkan Insight*, 2. 3. 2018. <https://balkaninsight.com/2018/03/02/making-an-expert-muddle-out-of-croatia-s-undemocratic-past-03-01-2018/>.
- Grubašić, Lidija. „Obilježena 30. obljetnica uspostave Policijske postaje Kijevo”. *HRT*, 28. 4. 2021. <https://radio.hrt.hr/radio-knin/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-uspostave-policijske-postaje-kijevo-3653551>.
- Hina. „SABOR Minuta šutnje za Praljka”. *Nacional*, 30. 11. 2017. <https://www.nacional.hr/sabor-minuta-sutnje-za-praljka/>.
- Hina. „U Vukovaru obilježena 30. obljetnica Bitke za Vukovar”. *NI*, 18. 9. 2021. <https://n1info.hr/vijesti/u-vukovaru-obiljezena-30-obljetnica-bitke-za-vukovar/>.
- Hrvatski sabor. „Zakon o blagdanima, spomendanima i neradnim danima u Republici Hrvatskoj”. *Narodne novine*, 15. 11. 2019. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_11_110_2212.html.
- Index vijesti. „Ovo je spomenik Šoškočaninu u Borovu Selu. Tko je bio taj ratni zločinac?”. *Index*, 12. 5. 2021. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/ovo-je-spomenik-soskocaninu-u-borovu-selu-tko-je-bio-taj-ratni-zlocinac/2275510.aspx>.
- Inicijativa mladih za ljudska prava. „Komemoracija 'Obitelj Zec – 30 godina poslije’”. *Inicijativa mladih za ljudska prava*, 9. 12. 2021. <https://yibr.hr/hr/komemoracija-obitelj-zec-30-godina-poslije/>.
- Ivković, Žarko. „Je li Domovinski rat bio i građanski? Jesu li ustaški i partizanski zločini jednaki?”. *Večernji list*, 2. 11. 2019. <https://www.vecernji.hr/vijesti/je-li-domovinski-rat-bio-i-gra-anski-jesu-li-ustaski-i-partizanski-zlocini-jednaki-1356611>.
- Jaćimović, Jadranka. „Odana počast ubijenim i nestalim Srbima iz Vukovara”. *Srbi.hr*, 17. 11. 2021. <https://srbi.hr/odana-pocast-ubijenim-i-nestalim-srbima-iz-vukovara/>.
- Janković, Vesna i Mokrović, Nikola (ur.). *Antiratna kampanja Hrvatske 1991–2011: Neispričana povijest*. Zagreb: Documenta, 2011.

- Jović, Dejan. *Rat i mit: Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Zagreb: Fraktura, 2017.
- Kasapović, Mirjana. „Bosna i Hercegovina 1992–1995: građanski rat, izvanjska agresija ili oboje?“. *Politička misao* 52, no. 2 (2015): 37–61.
- Kirschenheuter, Edi. „30 godina od bitke na Trokutu“. *Radio Samobor*, 29. 10. 2021. <https://www.radiosamobor.hr/2021/10/29/30-godina-od-bitke-na-trokutu/>.
- Koren, Snježana. „‘Korisna prošlost’? Ratovi devedesetih u deklaracijama Hrvatskog sabora“. U *Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, uredio Tihomir Cipek, 123–55. Zagreb: Disput, 2011.
- Krstić, Milan. „Međusobna izvinjenja Srbije i Hrvatske: uzroci i efekti izvinjenja i razlozi njihovog ograničenog uticaja“. *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme* 4, no. 2 (2021): 146–73.
- Maxportal. „Hrvatska od Miše Hrastova traži 2,46 mil. kuna kao odštetu poginulom Srbinu“. *Maxportal*, 6. 4. 2021. <https://www.maxportal.hr/premium-sadrzaj/hrvatska-od-mise-hrastova-trazi-246-mil-kuna-kao-odstetu-poginulom-srbinu/>.
- Milekić, Sven. “Croatia’s Support for Israel Can’t Fix Holocaust Obfuscation at Home”. *Balkan Insight*, 1. 11. 2023. <https://balkaninsight.com/2023/11/01/croatias-support-for-israel-cant-fix-holocaust-obfuscation-at-home/>.
- Milekić, Sven. “A Protest, Coup d’État, or Internal Party Power Struggle: What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?”. *Politička misao* 59, no. 4 (2022): 215–50.
- Milekić, Sven. „Hrvatske ratne komemoracije 2021: Uokvirivanje Srba u političke svrhe“. *Kulture sjećanja u dijalogu*. <https://www.kulturesecanja.org/blog/hrvatske-ratne-komemoracije/>.
- Milekić, Sven. „Od Bleiburga do Knina“. *Novosti*, 10. 8. 2015. <https://www.portalnovosti.com/od-bleiburga-do-knina>.
- Milekić, Sven. „Od prkosa i ekstremizma do ograničenih ustupaka: Proslave operacije Oluja u kontekstu EU“. *Kulture sjećanja u dijalogu*. <https://www.kulturesecanja.org/blog/od-prkosa-i-ekstremizma/>.

- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „30. obljetnica stradavanja mještana Široke Kule i okolnih mjesta”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 13. 10. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/30-obljetnica-stradavanja-mjestana-siroke-kule-i-okolnih-mjesta/3949>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Komemoracijom kod spomen-obilježja Trokut Novska obilježen početak oslobađanja zapadne Slavonije”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 29. 10. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/komemoracijom-kod-spomen-obiljezja-trokut-novska-obiljezen-pocetak-oslobadjanja-zapadne-slavonije/3957>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Ministar Medved odao počast žrtvama prominskoga kraja i obišao Veteranski centar u Šibeniku”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 23. 7. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/ministar-medved-odao-pocast-zrtvama-prominskoga-kraja-i-obisao-veteranski-centar-u-sibeniku/3911>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Na šibenskoj Tvrdavi sv. Mihovila završeno obilježavanje 30. obljetnice Spomendana Rujanskog rata”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 23. 9. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/na-sibenskoj-tvrdjavi-sv-mihovila-zavrsheno-obiljezavanje-30-obljetnice-spomendana-rujanskog-rata/3936>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Obilježavanje 30. obljetnice stradanja i okupacije Laslova”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 23. 11. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezavanje-30-obljetnice-stradanja-i-okupacije-laslova/3976>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Obilježena 30. godišnjica stradanja Saborskog u Domovinskom ratu”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 12. 11. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-godisnjica-stradanja-saborskog-u-domovinskom-ratu/3965>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Obilježena 30. obljetnica akcije Plitvice”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 31. 3. 2021. <https://branitelji.gov.hr/print.aspx?id=3854&url=print>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Obilježena 30. obljetnica pada Slunja i progonstva Slunjana”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 15. 11. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-pada-slunja-i-progonstva-slunjana/3968>.

- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Obilježena 30. obljetnica pogibije 13 hrvatskih redarstvenika u Strugi Banskoj”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 26. 7. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-pogibije-13-hrvatskih-redarstvenika-u-strugi-banskoj/3913>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Obilježena 30. obljetnica pogibije Gordana Lederera”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 10. 8. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-pogibije-gordana-lederera/3921>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Obilježena 30. obljetnica pogibije najmlađe žrtve u Domovinskom ratu”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 26. 9. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-pogibije-najmladje-zrtve-u-domovinskom-ratu/3939>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Obilježena 30. obljetnica stradavanja mještana Dabra”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 21. 11. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-stradavanja-mjestana-dabra/3974>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Obilježena 30. obljetnica ubojstva 12 hrvatskih redarstvenika u Borovu Selu”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 2. 5. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-ubojstva-12-hrvatskih-redarstvenika-u-borovu-selu/3873>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Obilježena je 30. godišnjica 83. samostalnog zagrebačkog dobrovoljačkog bataljuna HV-a”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 11. 10. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/obiljezena-je-30-godisnjica-83-samostalnog-zagrebackog-dobrovoljackog-bataljuna-hv-a/3946>
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Svečano obilježena 30. obljetnica Bitke za Vukovar”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 18. 9. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/svecano-obiljezena-30-obljetnica-bitke-za-vukovar/3933>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „Svečano obilježena 30. obljetnica obrane Zadra”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 6. 10. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/svecano-obiljezena-30-obljetnica-obrane-zadra/3943>.
- Ministarstvo hrvatskih branitelja. „U Bučju obilježena 30. obljetnica oslobađanja zloglasnog neprijateljskog uporišta”. *Ministarstvo hrvatskih branitelja*, 26. 12. 2021. <https://branitelji.gov.hr/vijesti/u-bucju-obiljezena-30-obljetnica-oslobadjanja-zloglasnog-neprijateljskog-uporista/3991>.

- Ministarstvo obrane Republike Hrvatske. „Obilježena 30. godišnjica stradanja Škabrnje”. *Ministarstvo obrane Republike Hrvatske*, 18. 11. 2021. <https://morh.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-godisnjica-stradanja-skabrnje/10186>.
- Ministarstvo obrane Republike Hrvatske. „Program obilježavanja 30. obljetnice Bitke za Vukovar”. *Ministarstvo obrane Republike Hrvatske*, 14. 9. 2021. <https://www.morh.hr/program-obiljezavanja-30-obljetnice-bitke-za-vukovar/>.
- Ministarstvo obrane Republike Hrvatske. „U Kninu dodijeljene crvene beretke novim pripadnicima 3. mb Pauci”. *Ministarstvo obrane Republike Hrvatske*, 28. 4. 2021. <https://morh.gov.hr/vijesti/u-kninu-dodijeljene-crvene-beretke-novim-pripadnicima-3-mb-pauci/9590>.
- Ministarstvo unutarnjih poslova. „30. godina od ubojstva policijskih službenika u Žutoj Lokvi”. *Ministarstvo unutarnjih poslova*, 24. 8. 2021. <https://mup.gov.hr/vijesti/30-godina-od-ubojstva-policijskih-sluzbenika-u-zutoj-lokvi/287220>.
- Ministarstvo unutarnjih poslova, Ravnateljstvo policije. „Obilježena 30. obljetnica akcije „Plitvice” i pogibije Josipa Jovića, prvog hrvatskog redarstvenika”. *Ministarstvo unutarnjih poslova*, 31. 3. 2021. <https://policija.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-akcije-plitvice-i-pogibije-josipa-jovica-prvog-hrvatskog-redarstvenika/5313>.
- Mitzen, Jennifer. “Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma”. *European Journal of International Relations* 12, no. 3 (2006): 341–70.
- Mladenov Jovanović, Srđan. “Confronting Recent History: Forced Mobilization in Serbia During the War in Croatia 1991–1995”. *Balcanica Posnaniensia Acta et studia* 27, no. 1 (2020): 167–80.
- NACIONAL/S.B. „Milanović: „Obitelj Zec je grozna priča, ali znam ja i groznijih. Pupovac se ponaša nedolično i igra prljavo”. *Nacional*, 7. 12. 2021. <https://www.nacional.hr/milanovic-obitelj-zec-je-grozna-prica-ali-znam-ja-i-groznijih-pupovac-se-ponasa-nedolicno-i-igra-prljavo/>.
- NACIONAL/S.B. „Zaboravljeni zločin: Josip Reihl-Kir ubijen je na današnji dan prije 30 godina. Tko je naručio ubojstvo nijedna vlast nije otkrila”. *Nacional*, 1. 7. 2021. <https://www.nacional.hr/zaboravljeni-zlocin-josip-reihl-kir-ubijen-je-na-danasnji-dan-prije-30-godina-tko-je-narucio-ubojstvo-nijedna-vlast-nije-otkrila/>.

- Novosti. „Gdje su nestali Srbi?”. *Novosti*, 12. 12. 2023. <https://www.portalnovosti.com/gdje-su-nestali-srbi>.
- Novosti. „Parastos za likvidirane na koranskom mostu”. *Novosti*, 21. 9. 2021. <https://www.portalnovosti.com/parastos-za-likvidirane-na-koranskom-mostu>.
- Oxford Analytica. “Croatia’s Political Feud Has Foreign Policy Fallout”. *Oxford Analytica Daily Brief*, 18. 5. 2022. <https://dailybrief.oxan.com/Analysis/DB270254/Croatias-political-feud-has-foreign-policy-fallouts>.
- Pavlaković, Vjeran. „Bolje grob nego rob: Hrvatska i Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju”. U *Hrvatska od osamostaljenja: Rat, politika, društvo, vanjski odnosi*, uredili Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing i Reneo Lukić, 295–317. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2013.
- Petricusic, Antonija. “Nation-Building in Croatia and the Treatment of Minorities: Rights and Wrongs”. *L’Europe en Formation* 349–350, no. 3-4 (2008): 135–145.
- Policijska uprava osječko-baranjska. „Obilježena 30. obljetnica tragične pogibije policajaca Policijske postaje Dalj”. *Policijska uprava osječko-baranjska*, 1. 8. 2021. <https://osjecko-baranjska-policija.gov.hr/vijesti/obiljezena-30-obljetnica-tragicne-pogibije-policajaca-policijske-postaje-dalj/35754>.
- Policijska uprava varaždinska. „Svečano otvoreno Spomen obilježje poginulim i nestalim policajcima PU Varaždin u Domovinskom ratu”. *Policijska uprava varaždinska*, 17. 9. 2021. <https://varazdinska-policija.gov.hr/vijesti/svecano-otvoreno-spomen-obiljezje-poginulim-i-nestalim-policajcima-pu-varazdin-u-domovinskom-ratu/35053>.
- Ponoš, Tihomir. „Sisak 1990. – 1991: ratni zločini nad Srbima”. *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme* 3, no. 2 (2020): 7–72.
- Preston, Paul. *The Spanish Holocaust: Inquisition and Extermination in Twentieth-Century Spain*. New York: WW Norton & Company, 2012.
- Pulig, Srećko. „Totalitarna komunistička Jugoslavija i ‘demokratska Hrvatska’”. *Radio Gornji Grad*, 7. 3. 2016. <https://radiogornjigrad.blog/2016/03/07/totalitarna-komunisticka-jugoslavija-i-demokratska-hrvatska/>.
- Pušić, Mario. „Velika reportaža iz Brezovice: Milanoviću vikali ‘Zoki, Zoki!’; a Plenković ga jedva pogledao”. *Jutarnji list*, 22. 6. 2021. <https://www.jutarnji.hr/video/news/velika-reportaza-iz-brezovice-milanovicu-vikali-zoki-zoki-a-plenkovic-ga-jedva-pogledao-15082773>.

- Radio Slobodna Evropa. „Hrvatska: Josipović na komemoraciji za srpske civilne žrtve”. *Radio slobodna Evropa*, 27. 12. 2010. <https://www.slobodnaevropa.org/a/24809919.html>.
- Radio Slobodna Evropa. „Josipović i Tadić položili cvijeće na spomenik žrtvama u Paulin Dvoru”. *Radio slobodna Evropa*, 4. 11. 2010. <https://www.slobodnaevropa.org/a/2210996.html>.
- Rebac, Iva. „To je bio uvod u akciju Oluja: Hrvatska je na Jarunu te 1995. pokazala svu svoju vojnu moć”. *24 sata*, 30. 5. 2021. <https://www.24sata.hr/news/to-je-bio-uvod-u-akciju-oluja-hrvatska-je-na-jarunu-te-1995-pokazala-svu-svoju-vojnu-moc-764874>.
- Salvia, Vedran. „Mihajlo Hrastov, čovjek kojem se 23 godine nije moglo dokazati da je ubio 13 vojnika”. *Index*, 22. 9. 2021. <https://www.index.hr/vijesti/clanak/kako-je-izgledalo-sudjenje-hrastovu-za-ubojstvo-13-zarobljenika-i-sto-pise-u-presudi/2305735.aspx>.
- Srpsko narodno vijeće. „Koranski most”. *Srpsko narodno vijeće*. <https://snv.hr/zlocini/koranski-most/>.
- Srpsko narodno vijeće. „Održana komemoracija u Jeminovcu, Pupovac: ‘Jesen 1991. bila je strašna. I za Hrvate i za Srbe’”. *Srpsko narodno vijeće*. <https://snv.hr/odrzana-komemoracija-u-jeminovcu/>.
- Srpsko narodno vijeće. „Vukovar”. *Srpsko narodno vijeće*. <https://snv.hr/zlocini/vukovar/>.
- Stojanović, Mladen. „Karakteristični primjeri suđenja za ratne zločine”. U *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, uredili Vesna Teršelič i Maja Dubljević, 65–76. Zagreb: Documenta, 2014.
- Špek, Miren. „Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće”. U *Procesuiranje ratnih zločina – Jamstvo procesa suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj*, uredili Vesna Teršelič i Maja Dubljević, 159–89. Zagreb: Documenta, 2014.
- T., M. „Branimir Glavaš otišao u BiH: Nemam namjeru odslužiti ni jednog dana u zatvoru”. *Dnevnik.hr*, 14. 11. 2023. <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/branimir-glavas-otisao-u-bih-nemam-namjeru-odsluziti-ni-jednog-dana-u-zatvoru---812496.html>.

- Telegram/Hina. „Milanović je prozvao Pupovca da ignorira komemoracije ubijenim Hrvatima. Stigao mu odgovor SNV-a”. *Telegram*, 9. 12. 2021. <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/milanovic-je-prozvao-pupovca-da-ignorira-komemoracije-ubijenim-hrvatima-stigao-mu-odgovor-iz-snv-a/>.
- Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović: Hrabrost branitelja dragovoljaca spasila je Hrvatsku od užasa i komadanja teritorija”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 10. 10. 2021. <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-hrabrost-branitelja-dragovoljaca-spasila-je-hrvatsku-od-uzasa-i-komadanja-teritorija/>.
- Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović: Hrvatska može biti mirna jer je čuva Hrvatska vojska”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 27. 5. 2021. <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-hrvatska-moze-biti-mirna-je-je-cuva-hrvatska-vojska/>.
- Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović: Hrvatska vojska je omogućila da se hrvatski san konačno ostvari u punoj neovisnosti”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 28. 5. 2021. <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-hrvatska-vojska-je-omogucila-da-se-hrvatski-san-konacno-ostvari-u-punoj-neovisnosti/>.
- Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović: Hrvatska vojska proizlazi iz hrvatskog naroda i jedan je od temelja hrvatske države”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 28. 5. 2021. <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-hrvatska-vojska-proizlazi-iz-hrvatskog-naroda-i-jedan-je-od-temelja-hrvatske-drzave/>.
- Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović na obilježavanju 30. godišnjice ustrojavanja 57. Samostalnog bataljuna 'Marijan Celjak'”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 12. 6. 2021. <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-na-obiljezavanju-30-godisnjice-ustrojavanja-57-samostalnog-bataljuna-marijan-celjak/>.
- Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović na obilježavanju 30. obljetnice uspostave Policijske postaje Kijevo”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 28. 4. 2021. <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-na-obiljezavanju-30-obljetnice-uspostave-policijske-postaje-kijevo/>.
- Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović na obilježavanju 120. brigade HV-a u Sisku: Želimo mir, slobodu, sigurnost i dobre odnose sa susjedima”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 1. 9. 2021. <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-na-obiljezavanju-120-brigade-hv-a-u-sisku-zelimo-mir-slobodu-sigurnost-i-dobre-odnose-sa-susjedima/>.

predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-na-obilježavanju-ustrojavanja-120-brigade-hv-a-u-sisku-zelimo-mir-slobodu-sigurnost-i-dobre-odnose-sa-susjedima/.

Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović na obilježavanju osnutka 106. brigade ZNG-a u Osijeku: Branitelj je onaj koji je riskirao život, takvih ljudi nije bilo puno”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 28. 6. 2021. <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-na-obilježavanju-osnutka-106-brigade-zng-a-u-osijeku-branitelj-je-onaj-koji-je-riskirao-zivot-takvih-ljudi-nije-bilo-puno/>.

Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović odlikovao pripadnike ' Gromova' i poručio: Naš je cilj da Hrvatska vojska bude dobro plaćena i modernizirana”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 11. 5. 2021. <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-odlikovao-pripadnike-gromova-i-porucio-nas-je-cilj-da-hrvatska-vojska-bude-dobro-placena-i-modernizirana/>.

Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović položio vijenac ispred Spomen obilježja Josipu Joviću, prvom hrvatskom redarstveniku poginulom u Domovinskom ratu”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 31. 3. 2021. <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-polozio-vijenac-ispred-spomen-obilježja-josipu-jovicu-prvom-hrvatskom-redarstveniku-poginulom-u-domovinskom-ratu/>.

Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović poručio Gromovima: Pri odlasku Hrvatske vojske u međunarodne misije uvijek ćemo voditi računa o hrvatskim interesima”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 14. 5. 2021. <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-porucio-gromovima-pri-odlasku-hrvatske-vojske-u-medunarodne-misije-uvijek-emo-voditi-racuna-o-hrvatskim-interesima/>.

Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović u Baćinu: Kultura sjećanja na žrtve koju želimo zahtjeva uzajamnost”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 21. 10. 2021. <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-u-bacinu-kultura-sjecanja-na-zrtve-koju-zelimo-zahhtjeva-uzajamnost/>.

Ured predsjednika Republike Hrvatske, „Predsjednik Milanović u Karlovcu: Ako si kriv, kažnjen si, ali država ne može i financijski teretiti ljude koji su odgovarali za svoje grijeh”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 1. 7. 2021. <https://www.predsjednik.hr/vijesti/predsjednik-milanovic-u-karlovcu-ako-si-kriv-kaznjen-si-ali-drzava-ne-moze-i-financijski-teretiti-ljude-koji-su-odgovarali-za-svoje-grijeh/>.

- Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Milanović uručio odlikovanja sudionicima akcije ' Plitvice'”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 30. 3. 2021. <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-milanovic-urucio-odlikovanja-sudionicima-akcije-plitvice/>.
- Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Republike Zoran Milanović položio je vijenac kod spomen-obilježja dvanaest poginulih redarstvenika u Borovu”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 29. 4. 2021. <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-republike-zoran-milanovic-položio-je-vijenac-kod-spomen-obilježja-dvanaest-poginulih-redarstvenika-u-borovu/>.
- Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik Republike uručio odlikovanja umirovljenim generalima HV-a i postrojbama HVO-a i Specijalne policije MUP-a HR HB”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 15. 1. 2021. <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-republike-urucio-odlikovanja-umirovljenim-generalima-hv-a-i-postrojbama-hvo-a-i-specijalne-policije-mup-a-hr-hb/>.
- Ured predsjednika Republike Hrvatske. „Predsjednik u Vinkovcima poručio susjedima: Moramo razgovarati o nestalima, preko toga ne možemo prijeći”. *Ured predsjednika Republike Hrvatske*, 29. 4. 2021. <https://www.predsjudnik.hr/vijesti/predsjudnik-u-vinkovcima-porucio-susjedima-moramo-razgovarati-o-nestalima-preko-toga-ne-mozemo-prijeci/>.
- Vidov, Petar. „Glavaš: Ukinuti su mi svi segmenti presude za ratni zločin”. *Faktograf*, 2. 8. 2016. <https://faktograf.hr/2016/08/02/branimir-glavas-sud-ratni-zlocin/>.
- Vidov, Petar. „Što je Milanović doista govorio o slučajnoj državi i građanskom ratu?”. *Faktograf*, 15. 1. 2020. <https://faktograf.hr/2020/01/15/sto-je-milanovic-doista-govorio-o-slučajnoj-drzavi-i-gradanskom-ratu/>.
- Vlada Republike Hrvatske. „Banožić: Domovinski rat ne može biti podloga za političko djelovanje”. *Vlada Republike Hrvatske*, 18. 11. 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/banozic-domovinski-rat-ne-moze-biti-podloga-za-politicko-djelovanje/33400>.
- Vlada Republike Hrvatske. „Božinović: Hrvatska policija odigrala je ključnu ulogu u Domovinskom ratu”. *Vlada Republike Hrvatske*, 2. 5. 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/bozinovic-hrvatska-policija-odigrala-je-kljucnu-ulogu-u-domovinskom-ratu/32021>.

- Vlada Republike Hrvatske. „Herojska Bitka za Vukovar zalog je i nadahnuće budućnosti okrenutoj Hrvatskoj”. *Vlada Republike Hrvatske*, 18. 9. 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/herojska-bitka-za-vukovar-zalog-je-i-nadahnuce-buducnosti-okrenutoj-hrvatskoj/32965>.
- Vlada Republike Hrvatske. „Hrvatska vojska bila je i ostaje jamac sigurnosti i stabilnosti hrvatske države i postojan čuvar našega naroda”. *Vlada Republike Hrvatske*, 28. 5. 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/hrvatska-vojska-bila-je-i-ostaje-jamac-sigurnosti-i-stabilnosti-hrvatske-drzave-i-postojan-cuvar-nasega-naroda/32220>.
- Vlada Republike Hrvatske. „Medved i Banožić na obilježavanju 30. obljetnice pogibije general-bojnika Blage Zadre”. *Vlada Republike Hrvatske*, 16. 10. 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/medved-i-banozic-na-obiljezavanju-30-obljetnice-pogibije-general-bojnika-blage-zadre/33180>.
- Vlada Republike Hrvatske. „Obilježen Dan sjećanja na žrtve Domovinskog rata i Dan sjećanja na žrtvu Vukovara i Škabrnje”. *Vlada Republike Hrvatske*, 19. 11. 2021. <https://branjitelji.gov.hr/vijesti/obiljezen-dan-sjecanja-na-zrtve-domovinskog-rata-i-dan-sjecanja-na-zrtvu-vukovara-i-skabrnje-3973/3973>.
- Vlada Republike Hrvatske. „Plenković na obljetnici osnutka 3. gardijske brigade 'Kune': Da nije bilo njihove žrtve, ne bi bilo hrvatske slobode”. *Vlada Republike Hrvatske*, 29. 4. 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/plenkovic-na-obljetnici-osnutka-3-gardijske-brigade-kune-da-nije-bilo-njihove-zrtve-ne-bi-bilo-hrvatske-slobode/31995>.
- Vlada Republike Hrvatske. „Plenković: Vukovar je Hrvatska i Hrvatska je Vukovar”. *Vlada Republike Hrvatske*, 18. 11. 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/plenkovic-vukovar-je-hrvatska-i-hrvatska-je-vukovar/33397>.
- Vlada Republike Hrvatske. „Sa zahvalnošću se prisjećamo hrvatskih branitelja koji su prije 30 godina u Pakracu stali u obranu Hrvatske”. *Vlada Republike Hrvatske*, 2. 3. 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/sa-zahvalnoscu-se-prisjecamo-hrvatskih-branjitelji-koji-su-prije-30-godina-u-pakracu-stali-u-obranu-hrvatske/31590>.
- Vlada Republike Hrvatske. „Vječno smo zahvalni Rudolfu Perešinu na herojstvu i žrtvi koju je podnio za našu domovinu”. *Vlada Republike Hrvatske*, 25. 10. 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/vjecno-smo-zahvalni-rudolfu-peresinu-na-herojstvu-i-zrtvi-koju-je-podnio-za-nasu-domovinu/33227>.

Vlada Republike Hrvatske. „Vojnici, Hrvatska je na vas ponosna! Vlada će vas odgovorno podupirati s jednakim žarom kao i prije 30 godina”. *Vlada Republike Hrvatske*, 28. 5. 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/vojnici-hrvatska-je-na-vas-ponosna-vlada-ce-vas-odgovorno-podupirati-s-jednakim-zarom-kao-i-prije-30-godina/32225>.

Vlada Republike Hrvatske. „Žrtva hrvatskih branitelja dala je slobodu, ponos i državu, a na nama je da je negujemo i jačamo”. *Vlada Republike Hrvatske*, 28. 5. 2021. <https://vlada.gov.hr/vijesti/zrtva-hrvatskih-branitelja-dala-je-slobodu-ponos-i-drzavu-a-na-nama-je-da-je-negujemo-i-jacamo/32211>.

Vrkić, Frane. „Počasna straža kao nacionalni simbol Hrvatske”. *Polemos* 20, no. 1-2 (2017): 13–28.

Vučur, Ilija. „Pogibija Gorana Alavanje 23. studenoga 1990.: događaj, interpretacije, manipulacije”. *Časopis za suvremenu povijest* 49, no. 3 (2017): 587–607.

Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora. „Deklaracija o Domovinskom ratu”. *Narodne novine*, 17. 10. 2000. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html.

Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske. „Zakon o općem oprost”. *Narodne novine*, 27. 9. 1996. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1996_09_80_1390.html.

Zeljavaljbi. „Svečani mimohod povodom 20. godina VRO Oluja (04.08.2015.)_kompletni TV prijenos”. *YouTube*, 25. 9. 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=GIVOGJR6YCc>.

Službeno obilježavanje ratne 1991. u Hrvatskoj:

ANALIZA I PREPORUKE

Izdavač:

Fondacija Fond za humanitarno pravo
Dečanska 12, Belgrade
<http://www.hlc-rdc.org/>

Autor:

Sven Milekić

Urednik:

Nikola Gajić

Lektorka:

Ivana Andrić

Grafički dizajn:

Milica Dervišević

Ova publikacija je nastala u okviru Memory Activism Fellowship
u Fondu za humanitarno pravo.

ISBN – 978-86-7932-145-9

